N. GABRIELESCU.

RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE.

RESPUNS

LA

RAPORTUL D-lui RÉVOIL

Datat din Sinaia de la 20 Iulie 1890

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ
No 12774

IAŞI
TIPOGRAFIA NAŢIONALA
11 Strada Alecsandri 11.
1891.

45424 dublet
322909

N. GABRIELESCU.

RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE.

RESPUNS

LA

RAPORTUL D-lui RÉVOIL

Datat din Sinaia de la 20 Iulie 1890

133884
CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA
№ 12774

IAŞI
TIPOGRAFIA NAŢIONALA
11 Strada Alecsandri 11.
1891.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 15 424

B.C.U. Bucuresti
C133884

930.26

RESPUNS

LA

RAPORTUL D-LUI RÉVOIL

DATAT DIN SINAIA DE LA 20 IULIE 1890.

I

Dacă în urma scrierilor, a petițiunilor și a manifestărilor unanime ale artiștilor din țară din anul trecut, în afacerea restaurărei monumentelor istorice, mĕ mai adresez astăzi din nou publicului; acésta n'o fac pentru a da noui lămuriri,—ele ne mai fiind trebuincióse în urma aprobăriĭ unanime ce am primit; ci pentru a rĕspunde unui raport plin de neadevĕruri, întocmit pentru a apăra greșelile și vinovăția celor acuzați, și cu scopul de a căpăta de la cameră creditul de douĕ milióne ce se mai cere pentru perpetuarea nenorocitului sistem de restaurări.

Privind mai de aprópe fasele prin care a trecut acéstă chestiune, s'ar zice că ori ce luptă pentru bine e de prisos în țară la noi; căci dacă am dat pe față rana unui serviciu de scandaluri și risipi, unde este îndreptarea răului? La

ce servesc probele aduse? Dacă publicul s'a convins că suvenirile neamului românesc sunt schilodite și spoite; că sub cuvênt de restaurare se șterg urmele unei arte adevĕrat naționale, acéstă indignare generală, ce schimbare a sistemului a putut produce? Nimic, nicĭ o schimbare! Căci cei cărora le stă în mână a face ceva, cei cari ar trebui să îndrepteze răul, n'au de cât preocuparea și interesul de a patrona persóne și de a căuta prin tóte mijlócele să facă lumea să crédă că totul e bine, chér dacă se batjocoresc monumentele, chér dacă se vor mai deplasa câteva milióne din punga statului.

Și apoi, ce le pasă lor de opinia publică și de știință. Publicul!—acéstă vorbă mare, știe s'o învârtéscă; ér știința va judeca mai târziu. De o cam dată unul câștigă la sigur: cel care are puterea în mână face din negru-alb.

Când am intreprins acéstă campanie, știeam că mulți părtași ai greșelilor făcute se vor ridica pentru a le susține; știeam că mulți din cei indignați se vor da la o parte; mai știeam de asemenea că părerile multor istorici și archeologi se vor clătina la vremuri grele; că vor merge contra convingerei lor chér până a da sprijinul unor lucruri reprobate de știință; dar să le credem;—căci așa e lumea nóstră. Știeam zic tóte acestea, și am intreprins desfășurarea și darea la lumină a sistemului nenorocit ce se practică cu restaurările la noi, și a abuzurilor făcute, pentru că credeam de datoria mea să pun publicul in cunoștință de cele ce se petreceau: nu pentru a-i mâhni sufletul cu trista știre că odórele strămunilor sĕi au fost schilodite; ci pentru a'l deștepta ca să puie frău acestor vandalisme—mai cu seamă că de astă dată se cerea la cameră un credit de milióne pentru noi barbarii.

Mărturisesc cu mulțumire, că la strigătul de alarmă al nostru—al câtor va tineri architecți, camera pătrunsă de adevĕrata cauză ce susținem, și indignată că se batjocoresc cele mai frumóse monumente ale țărei, a protestat cu bărbăție prin delegații secțiunilor, pronunțându-se contra sistemului nenorocit de a se cheltui banii pentru a denatura și distruge clădirile.

Aci fu primul pas de bărbăție și de deșteptare națională, și vĕzându-se că nu e chip de scăpare, se amănă cererea creditului până la facerea unei expertize de către persóne competente.

Mijlocul ce se intrebuință însă pentru reușită fu ingenios, și căutară a'i da tóte aparințele de adevĕr.

Aduseră ca arbitru pe d. Révoil: adică tocmai persóna căreia un coleg al meu 'i ceruse printr'o scrisóre să-i arăte principiile în materie de restaurare.

In rĕspunsul seu la cererea colegului meu, d. Révoil neștiind ce persóne sunt în joc, s'a rostit ca om de știință. Părerile sale sunt adevĕratele principii care ar trebui să călăuzéscă pe ori cine în lucrările de restaurare; dar pe care le a sfărămat în urmă prin raportul sĕu sub presiunea unor influențe.

Vom căuta a analisa cu deamănunt raportul, și pentru ca ori cine să judece mai de aprópe lucrul, să reproducem mai ântăi principiile de restaurare din scrisórea d-lui Révoil adresată colegului meu, și discutând apoi și raportul sĕu, să se pótă face mai lesne comparațiunea între scrisóre și raport. Astfel, ori cine va vedea în care din aceste douĕ imprejurări a cugetat d. Révoil fără părtinire și ne influențat de nimic, după cum ar trebui să fie un om de știință și un arbitru conștiincios.

Eată scrisórea:

„'Mi cereți de a vă da óre cari deslușiri despre „regulele pe care le urmăm în Franța în restaurarea „monumentelor istorice; pentru mine este o plăcere „și o datorie de a satisface cererea d-tale.

„*Respectul trecutului, a suvenirilor istoriei artei,* „*trebue să fie nota dominantă a lucrărilor de această* „*natură. Să nu se modifice nimic, să nu se atingă ni-* „*mic, să se comolideze înainte de tóte,* să se reedifice „cât mai puțin, și când trebue numai de cât să se în- „tăréscă ceva vechiu cu lucrări noui, să se urmeze de „aprópe nu numai felul cioplirei, așezărei materialului, „a ciubucelor; dar chér să se conformeze cu chipul „cioplirei pietrelor vechi: *cu un cuvênt să se copieze* „*cu supunere.*

„Să se întrebuințeze aceleași materiale, să se iéa „de la aceleași cariere dacă se póte—să se bage de „seamă *a nu se reciopli sculpturile, a le denatura* „*caracterul, chér dacă ar fi barbar,* prin îndreptări „care le ar ridica valórea lor istorică și le-ar dis- „truge adese ori armonia care există între acéstă „decorațiune și între construcțiunea al cărei aspect „îl îmbogoțesc.

„Să nu se spoéscă nici odată!! dar de asemenea să „nu se rază nici odată zidurile, să se curăte cu o perie „vegetală, dar nici odată metalică.

„Să se respecte urmele de picturi, și dacă dênsele „acoperă părți ruinate să li se scótă copiele cu în- „grijire.

„Când se impune trebuința de a se reclădi *o parte* „*a monumentului,* atunci cineva trebue să se confor-

„meze chipului cum e executat lucrul și naturei mate-
„rialelor construțiunei primitive.

„Ar fi de asemenea regretabil, dacă o clădire care
„se compune din părți de diferite epoci, să 'i se schim-
„be acele părți pentru a restabili stilul primitiv.

„Fie care epocă (mě opresc la 1800) are caracte-
„rul sěu: este o pagină a istoriei locale scrisă cu litere.

„Cu ce drept să se distrugă?

„Acestea sunt obiceiurile asupra cărora veghiază
„comisia monumentelor istorice în Franța . . . .
. . . . . .

„Luptă dar, iubite confrate, luptă pentru conser-
„varea bogățiilor monumentale ale țărei vóstre: acés-
„ta e o frumósă misiune ce întreprindeți: ori cât de
„mic ar fi sprijinul meu, el vě este asigurat cu de-
„votamentul cel mai absolut. *)

Eată principiele în materie de restaurare pe care d. Révoil îndemna cu stăruință a se practica în restaurarea unui monument, când a fost consultat în chip desinteresat și ne influențat de nimeni.

D. Révoil venit în țară, 'i se arătă dorințele resultatului; apoi purtat de d. Lecomte peste tot, și în urmă se duse la Sinaia pentru a'și combina raportul. Dênșii și cu ai lor au fost ca să cerceteze; între dênșii s'au sfătuit și cum ar mai putea cine va crede în sinceritatea unei asemenea constatări. Noi însă vom proba, și lumea se va convinge că cu tótă frământarea minței lor, raportul d-lui Révoil nu e de cât o țesătură de neadevěruri întocmai pentru a'și ajunge scopul lor.

---

*) G. Sterian. Restauration des monuments historiques à l'étranger et en Roumanie. Iassi 1890 - pag. 13.

Raportul s'a tipărit în secret. S'au luat tóte mĕsurile ca să nu 'l putem avea, ca astfel, fiind împărțit numai deputaților în preziua votărei creditului, să n'avem vreme a respunde. Din fericire un exemplar ne a căzut în mână și ne facem o datorie a lămuri și de astă dată publicul— cercetând cu împarțialitate punctele pe care se silește d. Révoil a le apăra. Vom pune raportul d-lui Révoil în fața scrisorei sale de mai sus, și a raportului eminentului architect d. de Baudot care a fost consultat la început asupra restaurărei Argeșului, ne adăogând nimic de la noi, pentru ca lumea să vadă și să judece în ce împrejurări critice s'a găsit d. Révoil a lua apararea unor lucruri condamnate de știință, și a se face pe față avocatul părței acuzate, aruncând insulte și făcând alusiuni rĕu voitóre; pe când d-sa era chemat a se pronunța cu sângele rece și cu seninătatea unui judecător și a unui om de știință, pentru ca și avizul sĕu să aibă tărie; dar se vede că d. Révoil 'și a pierdut cumpătul în dragostea sa nemărginită de a complăce unor personagii.

Să discutăm dar serios raportul punct cu punct, pentru că și chestiunea e de mare interes, și pentru a fi mai cu înlesnire înțeleși, să urmăm chipul întrebuințat de d. Révoil luând fie care chestiune în parte.

II.

Scrisórea d-lui Révoil către d. Ministru de Culte

De la început în scrisórea sa către d. Ministru de Culte, d. Révoil iea apărarea d-lui Lecomte spuind: că s'au făcut critici *perfide*—și acesta o spune un arbitru; că s'a căutat a se rătăci opinia publică relativ la deosebirea ce

se cade a se face intre cuvintele conservare și restaurare; apoi dă definiția fie căruia din aceste cuvinte.

Astfel, d-sa spune că: „a conserva un monument, în„semnează a'l menține în starea sa actuală mărginindu-se „la simple consolidări. Acesta era programul d-lor Viollet„le-Duc și de Baudot în privința Curței de Argeș".

Lucrul e bine fixat prin urmare de la început. D. Révoil spune că *d. de Baudot n'a înțeles de loc o restaurare*; că d-sa voia numai o conservare; adică a'l menține în starea actuală *mărginindu-se la simple consolidări.* Vom vedea mai la urmă dacă într'adevĕr d. de Baudot în raportul sĕu spune acésta.

Apoi d. Révoil esplică cuvĕntul restaurare.

„A restaura un monument e cu totul alt ceva: „*însemnéză a-i reda starea sa primitivă*; însemnéză „a'l face propriu pentru destinațiunea ce trebue sĕ-i „se dea. Programul atunci se lărgește și trebue să se „înțelégă că architectul *când se află lipsit de docu„mente sigure, se înconjóră mai întâi de ce are sub „ochi și din ce póte găsi în monumente similare.* El „trebue să se pătrundă de idea artistului creator al „operei și să se înconjóre de tóte deslușirile cari jus„tifică înouirile sale.

Să vedem dacă *în restaurările făcute li s'a redat clădirilor starea lor primitivă*; căci punctul al doilea adică destinațiunea, n'a fost nici o dată schimbată, și să mai vedem dacă d. Révoil *e consecinte acestor principii* de altfel stabilite pe deplin și admise de toți maiștrii științei în materie de conservare și restaurare.

III.

Despre restaurarea bisericei de la Curtea de Argeș și despre construirea reședinței episcopale.

D-nu Révoil vorbește de la început de perfecțiunea executărei acestor lucrări. Dar, de ce nu ne spune nimic de apele cari străbat prin bolți din cauza stărei proaste a învelitorilor. De ce nu ne spune nimic de infiltrarea în zid a apelor de ploi din cauza șgheaburilor de peatră adăogate sub cuvênt de a apăra monumentul de ploi; pe când ele din contra astăzi sunt un mijloc mai mult de a'l degrada; căci strâng apele la baza învelitorilor. Cum de nu a vězut d. Révoil balustrada care fuge în tóte părțile; picturile din interior care încep a se strica de jur împrejur la partea inferióră și la bolți din cauza umezelei? Dar tîmpla făcută de tinichele care se desfac în tóte părțile și din care cad bucăți de marmură? D-sa n'a vězut relele și stricăciunile pentru că nu era chemat să le vadă.

Mai la urmă din citirea raportului d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot cari fuseseră consultați la începutul restaurărei, d. Révoil trage concluzia că: „în intenția eminentu-„lui architect era mai cu seamă de a arăta mijlócele pentru „a asigura conservarea monumentului prin lucrări de con-„solidare și de preservare; dar nu de o restaurare com-„plectă ca acea care s'a decis în urmă și care s'a confiat „d-lui Lecomte.“ Și pentru a sprijini acéstă noutate spune că d. de Baudot n'a prevězut: restaurarea cantharului, că a dat cifre în bloc, n'a prevězut mobilierul, păsărelele de bronz, reparația crucilor și n'a arătat întinderea balustra-

dei; n'a vorbit de decorația interióră, și din cauza acestor neprevederi, d. Révoil trage concluzia că d. Viollet-le-Duc n'a avut intenția a face o restaurare!

Să ne dee voe d. Révoil se'i spunem că merge prea departe cu apărarea sa. Domnia-sa ne vorbește de intenția d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot, ca și cum acești savanți architecți n'ar fi știut ce scriu; că raportul lor prevedea o consolidare și că numai d. Lecomte în urmă a studiat o restaurare.

Apoi drept vorbind d. Révoil 'și dă tótă osteneala; dar e departe de adevĕr. Noi am arătat pe larg în memoriul nostru apărut anul trecut *) și e lucru nediscutat pentru ori cine astăzi că asupra Argeșului tótă lumea nu s'a gândit de cât la o restaurare. Atât comisia din 1874 compusă din persoane din țară, cât și d-nii Viollet-le-Duc și de Baudot prin raportul lor nu vorbesc de cât de acésta. Ceva mai mult, raportul acestor iluștri architecți cari au fost consultați și cari s'au pronunțat în mod conștiincios pentru că atunci nu era nici o luptă angajată ca astăzi; raportul lor trebuia sĕ servéscă pururea ca dreptar d-lui A. Lecomte, care fusese trimes cu însărcinarea specială să execute numai cele ce se stabilise într'ênsul, adică: ca un simplu executor al raportului lor.

De unde dar scóte d. Révoil noutatea că abea în urmă s'a decis și confiat restaurarea d-lui Lecomte?

Apoi noi am aratat la timp că d. de Baudot nu numai că n'a uitat nimic a trece în raportul sĕu, dar că d-sa n'a vorbit de sghéburile de peatră, de ornamentele de plumb puse pe învĕlitori, de răzuitul sculpturilor, de gé-

*) Memoriu pentru luminarea publicului în afacerea restaurărilor de monumente istorice. Iași 1890.

murile colorate, de lanțurile adăogate, de înălțarea cantharului, de grilajul dinprejurul bisericei, de refacerea picturilor—pentru cuvêntul că aceste înouiri și adăogiri denaturéză clădirea; pentru că ele nu sunt nici lucrări de consolidare, nici de restaurare—căci nu redă starea primitivă a monumentului; ci ele sunt vandalisme contra cărora cu drept cuvênt s'a ridicat tótă lumea nóstră pentru a înfiera cu disprețul seu pe batjocoritori.

Dar, ce probă mai convingătóre în sprijinul nostru póte fi alta de cât chér raportul d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot, despre a căror sinceritate nimeni nu se póte îndoi, fiind făcut după cum am mai spus: la început, și când nici nu se pomenea de vre un domn Lecomte.

Étă cum începe raportul d-lui Viollet-le-Duc:

„Lucrările de executat *pentru restaurarea complec-*
„*tă a bisericei episcopale de la Curtea de Argeș* pot
„fi divizate în trei categorii diferite adecă:

„I. Lucrări necesare spre a pune în stare bună
„părțile existente ale edificiului.

„II *Lucrările necesare restabilirei părților distruse*
„*complect; dar asupra cărora nu mai póte fi nici o*
„*bănuială.*

„III *Lucrările relative la mobilier și la decorațiu-*
„*nea interióră și exterióră.*

„Acest raport avênd de scop a restabili care *sunt*
„*părțile de restaurat și de a indica mijlócele de in-*
„*trebuințare pentru a obține un bun rezultat.*

„Vom examina succesiv și metodic tot ce se raportă
„la fie care din aceste trei categorii.

Ș'apoi urméză studiul complect al monumentului și amănuntele cum trebuia restaurat.

Étă dar, ce a înțeles d. Viollet-le-Duc să se facă. Și acum d. Révoil, pentru a apăra un om vinovat, ne spune după cum am văzut mai sus—„*că intenția d-lui Viollet-le-*„*Duc* era de a arata mijiócele pentru a asigura conserva-„rea monumentului prin lucrări de consolidare și de pre-„zervare; *dar nu de o restaurare complectă ca acea care s'a* „*decis în urmă și s'a confiat d-lui Lecomte.*

Când cineva se servește de asemenea tertipuri, ar trebui să fie mai cu rezervă ; dar nu după cum face d. Révoil să arunce calomnii asupra nóstră zicând că am făcut critici perfide. La rândul nostru 'i întórcem cuvintele și-i zicem „că a întrecut marginele celor mai vulgare convenienețe *).“

E interesant să urmăm înainte raportul d-lui Révoil și să vedem cum scuză d-sa fie care din parțile torturate cu restaurarea monumentului.

*

In privința șghéburilor executate de peatră în locul celor de plumb după cum cerea d. de Baudot să se facă, d. Révoil spune că dânsele *nu supără de loc ordonanța arhitecturei, că din contra biserica fiind aurită și văpsită ar fi trebuit decorate și sghéburile de plumb.*

Acésta e părerea d-lui Révoil respunzênd criticei făcute.

Să vedem acum ce zicea și d. de Baudot când cerea a se pune șghéburi de plumb : „e necesar a se prevedea „la streșini *un mic șghebuleț* de plumb, cu găuri din dis-„tanță în distanță pentru a divide apa și a o lăsa să cur-„gă pe aceste găuri armate cu un scoculeț.“

*) Raportul d-lui Révoil pag. 3.

Prin urmare d. de Baudot spunea curat ce să se facă: adecă, un mic şghéb care să nu bată la ochi, care să nu aibă nici o importanţă în decoraţia şi în întregimea lucrărei, acéstă lucrare fiind necesară ca o precauţiune de luat pentru ca apele sĕ curgă la locuri anumite.

Nu s'a urmat prescrierea d-lui de Baudot şi şghéburile care s'au făcut de peatră astăzi, astupă bazele învelitorilor. Ele se termină din cauza acésta brusc în dosul şghéburilor; pe când înainte de restaurarea monumentului avéu o formă graţiósă terminându-se în curbă pănа la marginea streşinei.

Tot din cauza şghéburilor de peatră care s'au adăogat, micile învelitori de la bazele turnurilor nu se mai vĕd. Bazele lor s'au înălţat în detrimentul corpului turnului, stricând astfel proporţiunea dintre bază şi corpul turnurilor.

Étă la ce greşeli mari a condus acéstă nenorocită idee de a se pune şghéburi de peatră, în locul celor de plumb, prescrise de d. de Baudot.

Cum se împacă acéstă denaturare a monumentului cu principiul emis de la început de d. Révoil că: o restaurare însemnéză a reda monumentului forma sa primitivă.

D-nu Révoil avea conştiinţă că se compromite; de acea cu abilitate spune că: „nu supără ordonanţa architecturei“; dar se fereşte de a spune dacă-i e permis unui restaurator a face acésta.

Numai, d. Révoil n'a vĕzut un lucru; sau dacă l'a vĕzut n'a voit se'l spuie: e că în urma sgomotelor generale şi a raportului comisiunei din 1879 care desaprobă cu totul adăogarea acestor şghéburi; d. Lecomte 'şi a dat seamă de greşeala neertată făcută la Curtea de Argeş, şi n'a

mai repetat 'o la Trei-ierarhi. In acéstă restaurare nu numai că nu s'a adaogat asemenea frize de sculpturi cari ar fi denaturat starea primitivă a monumentului ca și la Curtea de Argeș, dar mai mult încă: s'a ascuns chér șghebulețul prescris de d. de Baudot îngropându-se în grosimea coronamentului. Étă curatul adevĕr.

*

In privința florónelor de la cele douĕ turnulețe d. Révoil spune că trebue să se ție seamă că: „comisiunea „din țară de la 1874 stabilește că acéstă restituire era „logică și necesară"; ér de raportul d-lui de Baudot nici nu pomenește.

Ea să vedem ce zice și d. de Baudot: „se pune în„trebarea dacă n'a fost la origină un coronament de piatră „tóte în flori ca la turnurile mari. De sigur că indoiala e „permisă; cu tóte acestea 'mi se pare că pentru a satis„face condițiunele de scară și proporție, e de preferit a nu „stabili coronamente în peatră înflorată pe muchiele turle„lor cari sunt deja prea bogate prin ele însĕ-și. *Dupĕ noi „ar fi se 'li se modifice in modĕ supărător caracterul și ar„monia proporțiunilor.*"

Ce zice d. Révoil în fața unui text atât de clar și adevĕrat? Căci, prin adăogarea florilor la turnurile mici în adevĕr dupĕ cum spune d. de Baudot: se modifică în mod supărător caracterul și armonia proporțiunilor.

Cum? d. de Baudot desaprobă un lucru; d. Lecomte 'l face puindu-se sub apararea academiei și a comisiunei din 1874 când vede că n'are ce respunde, și d. Révoil când este chemat a judeca, o sucește așa în cât nu se pronunța: ci lasă păcatul să cadă asupra comisiunei din 1874,

spuindu-ne: că ea stabilește că acéstă restituire era necesară!

Cum remâne cu principiile d-lui Révoil în privința restaurărei că: „a restaura un monument insemnéză a-i reda starea primitivă“.

Cum remâne cu criticele perfide? S'au mai bine—de care parte sunt ele?

*

In privința florilor de plumb puse pe învelitori, d. Révoil spune că: „dacă ar fi fost vorba de o conservare, „învelitórea cu foi de plumb era de ajuns; dar, trebue să „se ție seamă că rastabilindu-se în tótă bogăția sa orna„mentația exterióră, nu se putea lăsa învelitorile simple. „Architectul a căutat în arta bizantină inspirațiele sale.“

Dar d. Viollet-le-Duc vorbește de învelitori; ceva mai mult le dă ca partea cea mai importantă a restaurărei, și nu pomenește nicăeri de florile de plumb, pentru cuvântul că nu trebuiau adăogate, fiind că n'au existat nici o dată asemenea flori. Ce seriositate póte avea argumentul d-lui Révoil: că de óre ce s'a aurit biserica, trebuia să se puie și flori pe învelitori! Dar, biserica a fost aurită și pe vremea lui Neagoe și n'a mai avut flori pe învelitóre!

De asemenea, ce putem sĕ credem când d. Révoil spune că architectul a căutat în arta bizantină inspirațiunile sale. In arta bizantină sunt multe lucruri, apoi noi să le aducem și să le punem pe tóte pe Curtea de Argeș?

Dar la inceput d. Révoil în difinița cuvêntului restaurare spune că: „când architectul e lipsit de documente „sigure, se înconjóră mai ântăi de ce are sub ochi.“ Și

neapărat, când lucrurile de sub ochi nu'l autoriză a face acésta, atunci nu se mai duce la arta bizantină. Lucrul e terminat.

Am arătat pentru ce d. Viollet-le Duc n'a prescris flori pe învelitori ; că nici un document nu stabilește a fi fost vre o dată flori ; că nici o clădire de sub ochi care ne înconjóră n'are flori ; nici chér Monastirea Dealului prototipul Argeșului, cu care are o asemănare izbitóre ; n'are flori. Atunci dar, de ce s'au pus ? Pentru că se vor fi găsind în arta bizantină la unele clădiri flori pe învelitori ?

Vedem că d. Révoil se încurcă din ce în ce ; și era natural să se încurce pentru că a avut o chestiune ingrată de apărat.

*

In privința scoaterei de pe pereți a picturilor vechi, care erau istorice și înlocuirea lor cu altele care sunt o composiție nouĕ d. Révoil se pronunță ast-fel : „Óre putea „dĕnsul sĕ lase la locul lor picturile, *fiind stabilit sĕ de-„coreze în chip măreț interiorul* acestei minuni a artei ro-„mâne, *față cu bogăția exteriorului ?* E evident că nu pu-„tea. Ce efect ar fi produs ele în mijlocul picturilor noui."

Straniu raționament ! Cum ? in interior se afla o pictură care era în caracterul general al picturilor din regiunea nóstră. Ele erau unul din specimenile cele mai alese ale picturei Athonite, și pentru că pe din afară biserica Argeșului era tótă sculptată și aurită, trebuia să se schimbe acea decorațiune tradițională, puindu-se in locul ei alta de fantesie. A cui e vina dacă așa era Argeșul, dacă așa a făcut Neagoe monumentul, și dacă acesta era felul de a se decora bisericele ?

C 133884

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

Să ne închipuim că Argeșul n'ar fi avut sculpturi aurite și văpsite pe din afară; atunci d. Révoil ne spune că pictura putea se remâe.

Așa dar, când se restauréză o clădire dacă interiorul e mai strălucit de cât exteriorul se păstréză in starea sa primitivă; ér dacă nu e mai strălucit, atunci se distruge acel interior și se face o lucrare nouĕ, — se inventéză o decorațiune care să întrécă exteriorul.

Étă la ce teorie absurdă ajunge d. Révoil când vrea să fie delicat cu prietinii!

Dacă d-sa ar fi fost conștiincios și ar fi zis: nu ne a plăcut Argeșul cum era pe din năuntru, și vrem să facem dintr'ênsa o biserică după gustul nostru, mai bogată; atunci lucrul se schimbă, și ne vom pune pe alt teren de discuțiune.

Așa dar, întrebăm și aci: cum împacă d-sa acéstă metamorfozare generală cu principiul că: „a restaura insemnează a-i reda forma primitivă.“

Dar și aci d. Révoil are grija d-lui Lecomte, căci am vĕzut mai sus că zice: „ce putea face dênsul fiind sta„bilit să decoreze în chip măreț interiorul!“

Cum stabilit? De cine? S'a mai pronunțat, cineva óre in sensul acesta?

Sĕ vedem ce zice d. de Baudot, căci d. Lecomte de dênsul era trimes: „unele din aceste picturi erau acoperite „cu scânduri spre a le feri de accidente, totuși după lă„muririle ce ni s'au dat, a mai remas o bună parte din „picturi bine conservate pentru a socoti că va fi lesne unui „artist conștiincios și abil, să găséscă gândirea primitivă „restaurând părțile alterate, și chér de a compune din nou „în caracterul general părțile ce sunt de refăcut cu totul.“

Eată că și d. de Baudot vorbește de picturi, a vĕzut și d-sa biserica, și nu i-a trecut de loc prin gând că Neagoe ce-a făcut n'a făcut bine; că trebue ca interiorul să întrécă exteriorul.

Intr'adevĕr, un artist conștiincios ar fi trebuit să restaureze acest interior, ar fi trebuit să se atingă mai cu durere de inimă de aceste picturi istorice; dar nu să le trateze cu dispreț, despoind monumentul de îmbrăcămintea sa care'i era proprie pentru a'i pune alta la modă.

Vedem că d. Révoil se mai preocupă de efectul care l'ar fi produs părțile noi asupra celor mai vechi, dacă s'ar fi restaurat picturele; căci în raportul sĕu zice: „Ce efect „ar fi produs ele în mijlocul picturilor celor noui?“ La acéta e timpul să 'i aducem aminte de scrisórea adresată colegului meu: „Respectul trecutului, a suvenirilor istoriei „artei, trebue să fie nota dominantă a lucrărilor de acéstă „natură. Să nu se modifice nimic, să nu se atingă nimic, „. . . . . când se impune trebuința a se reclădi *o parte „a monumentului*, atunci cineva trebue să se conformeze „chipului cum e executat lucrul, și naturei materialelor con„structiunei primitive.“

D-nu Révoil spune că picturile au fost refăcute in diferite rânduri.

Da, picturile în diferite vremuri au fost înprospătate: ér nu refăcute. Documentele și examinarea lor de aprópe o mărturisesc. Acéstă atingere însă nu le-a perdut de loc din valórea lor istorică. Ori și cât au fost reparate, ele sunt tot de la Neagoe și Radu, eșite din mâna neuitatului Dobromir. Numai privindu-le cine-va, lesne se póte încredința de acésta. Composiția lor decorativă și armonia dul-

ce a tonurilor căpătată cu timpul, dau o valóre fără preț acestor remășițe istorice ale artei române. Ele trebuiau să îmbrace veșnic păreții clădirei care le-a adăpostit aprópe patru secole—scăpând de focuri, de urgia inimicilor și de batjocurile restauratorilor.

Cu privire tot la partea istorică d. Révoil in raportul sĕu spune că Mateiu Basarab a zugrăvit biserica la 1640. Nu există însă nici un document de la Mateiu Basarab care să spuie acésta, ci abia Duca Vodă la 1674 adică după 34 de ani, spune că Mateiu Basarab: „cu multă „cheltuélă o au înouit și cu sfinte vase și bucate, și cu „multă danie o au împodobit.“ Un așa document nu póte fi un temeiu sigur pentru a zice că au fost refăcute, cu atât mai mult că din felul compositiei acestor picturi, se vede curat că ele nu sunt din epoca lui Mateiu Basarab.

Prin urmare și după Mateiu Basarab tot vechiele picturi au remas.

Din faptul că se găsesc nume de vizitatori sgăriete pe păreți cu data de 1647, peste care apoi a fost vopsit din nou fundul cu verde, D. Révoil trage concluzia că fundul verde n'ar data de cât de la finele secolului al XVII-lea.

In adevĕr, datează după epoca sgărierilor culorile care se vĕd aplicate peste dênsele; dar sub numele sgăriete era altă culóre, și dacă curățim pe cea de d'asupra, atunci dăm de fundul vechiu tot de culóre; ér nici de cum de un fund cu aur după cum s'au făcut picturile noui.

Pentru a întemeia părerea sa că picturile nu sunt vechi, d. Révoil mai aduce de mărturie o inscripție din biserică care zice: „archimandritul Parthenie dete 1000 ta„leri pentru *a reface* pictura bisericei cu culori bune și cu „aur„. Aci d. Révoil face o greșélă de cuvinte, care dacă

n'ar fi, 'i ar servi mult domniei-sale. Inscripția nu zice că „*a refăcut*„ ci că „*a dres*“ pictura bisericei. De altfel lucrul e de nediscutat că n'a făcut de cât să o drégă; căci pe la 1795 nu se făceau asemenea picturi in țară, și apoi n'ar fi zugrăvit nimeni biserica cu 1000 de taleri; nici chér d. Lecomte.

Așa dar și pe timpul lui Parthenie nu s'a făcut de cât să se repare vechia pictură a Argeșului.

D-nu Révoil ne mai vorbește și de cea din urmă atingere adusă picturilor și zice: „cea din urmă mutilațiune „s'a făcut sub Iosef episcopul de Argeș la 1804. El puse „să se zugrăvéscă din nou figurile și subiectele unde erau „șterse, și porunci ca totul să se facă cu culori nouĕ.“

Și aci este o schimbare a textului inscripțiunei cu intențiunea vĕdită pentru a'și apăra cauza. Eată ce zice inscripția: „zugrăveala acestei sfinte biserici, pe unde că„zuse din străbaterea ploilor prin zid, de când au fost a„coperișul stricat, s'au prefăcut de isnóvă; ér pe unde era „numai frecată, s'au spălat preinoîndu-se cu vopsele peste „tot, prin osărdia smeritului Kyr Iosef 1-iu. . . . . 1804.“

Inscripția deci spune curat: că s'a prefăcut pe la bolți unde căzuse din cauza ploilor, și s'a preînoit pe unde era frecată.

Eată dar că și după cea din urmă reparație tot picturile vechi au remas cu diferitele atingeri suferite după vremuri.

Prin urmare nu se vorbește nici odată de a se fi făcut o pictură din nou la Ageș. Ceva mai mult, numele vizitatorilor găsiți pe părețiĭ Argeșului arată că picturele acestea sunt cele care se găseau in biserică la 1647. Atunci ele avea 121 de ani de vechime.

Şi într'adevĕr, studiênd diferitele transformări pe care le a suferit pictura la noi—şi acésta numai în finețea execuțiunei şi in bogăția draperiilor; ér nu şi în composiția şi disposiția decorativă; căci acestea se reproduceau în mod hieretic, vedem că aceste picturi sunt cele mai da valóre pe care trecutul ni le a dat. La nici una din bisericele nóstre nu se vede atâta vioiciune şi armonie de culori de odată, draperiĭ atât de bune potrivite şi infrumusețate cu aurăriĭ, şi o execuțiune atât de corectă pentru o pictură archaică. Ele au o mare valóre pentru arta română:—buna credință şi respectul pentru suvenirile strămoşeşti cerea ca ele să stea la locul lor, ca monumentul lui Neagoe să te farmece în tótă întregimea lui ca decorațiune şi construcțiune, aşa cum ni l'a lăsat nemuritorul domn; dar nu să-i atingem proprietatea sa, şi să ne înțolim cu titlul de ctitori cu penele altora, aducênd atingere istoriei némului. Acésta e un sacrilegiu.

Dacă dragostea de lucruri frumóse ne a cuprins să se înfrumusețeze clădiri noui; dar nu să se înoiéscă cele vechi după gustul nostru.

Mai la urmă însă d. Révoil în conştiința sa pare că era mâhnit de cele ce vedea la noi; căci dênsul spune: „Dacă ar fi fost vorba de o simplă conservare, el de sigur „că ar fi făcut ca în Franța la Baptisteriul de la Poitiers, ca „la St. Savin à Villeneuve-les-Avignons etc.: ar fi şters „numai praful, ar fi cercetat părțile care se ridicau, şi ar fi „lăsat tóte zidurile cu urmele stricăciunilor timpului şi ale ómenilor.“

„Insă, să fim de bună credință, în fața programului „dat de Minister architectului, să 'i se impute felul seu de a

„lucra într'o asemenea împrejurare; n'ar trebui din contra „să se zică că el 'și a făcut datoria, scoțênd cu grijă rămășițele prețióse ale acestei sfiinte iconografiĭ după ce „mai întăi le a copiat?

„Nu trebue să ne felicităm de asemenea că le vedem „adăpostite în salele muzeului din București?"

Așa dar, d. Révoil spune că dacă era vorba de o conservare s'ar fi păstrat picturile; dar tot de odată se ferește de a ne spune dacă un restaurator conștiincios trebuia să scótă picturile vechi și să se închipuéscă o pictură nouă. D-sa cu multă abilitate unde vede că nu merge, se dă la o parte, și cu dênsul apără și pe d. Lecomte, zicênd că in fața programului dat de minister, architectului nu-i se póte imputa nimic, din contra se'l felicităm. Eată un model de arbitru!

D-nu Révoil 'și a dat bine seamă că invențiunea cu programul de restaurare dat de minister architectului—care mai întăi e un neadevĕr; căci ministerul nu s'a amestecat nici odată în nimic, nu putea fi o scuză pentru architectul însărcinat cu restaurarea unui monument, mai cu seamă la noi unde ministerul nu e de cât o persónă administrativă, și de acea caută alte argumente, dar care sunt și mai puțin fondate.

Astfel, d-sa spune: „dar se va zice: architectul pu„tea prea bine la rêndul sĕu să restaureze frescurile, și „să-și facă tótă decorațiunea prin mijlocul acestui procedeu „de pictură; se uită însă că acéstă artă specială este as„tăzi pe drept sau pe nedrept părăsită, și că ar fi trebuit „pentru acésta să formeze o scólă; nouĕ și mare greutate „de învins pentru a ajunge de sigur la un sfârșit mediocru. „Dacă n'ar fi fost vorba de cât de o decorație ornamentală,

„lucrul ar fi fost póte cu putință, dar pentru figuri nu se „putea. Iată pentru ce trebue să se aprobe hotărârea luată „de architect de a adopta de a dreptul pictura *cu uleiu „pe fundul de aur, ca cea mai bogată, cea mai decorativă și „cea mai trainică.*

Să cercetăm de aprópe cuvintele de mai sus ale d-lui Révoil, și se va vedea că d-sa are un ciudat chip de raționament. Mai întăi spune că de și 'i se cerea de minister, architectul ar fi putut face și într'alt fel, adică în felul adevĕrat: restaurênd frescurile cu precedeul cum erau făcute; dar la acésta objectéza că ar fi fost greu de executat frescuri; că partea ornamentală încă se putea face, dar figurile nu. Astfel d. Révoil se pronunță categoric că singura cauză pentru care nu s'a făcut pictura cum era, este că nu se găsesc meșteri să o facă; și din acésta d-sa trage concluzia că: „trebuia să se facă pictura cu oloiu pe fundul „de aur, ca fiind cea mai bogată, cea mai decorativă și cea „mai trainică.“ Am fi crezut că concluzia în cazul cel mai rĕu să fie: că negăsindu-se meșteri pentru frescuri s'a făcut cu oloiu; dar nu după cum spune că acésta din urmă ar avea o superioritate, căci să știe că frescurile sunt și mai decorative și mai trainice; cât privește fundul de aur care n'a existat, ne spune că acesta e mai bogat. Așa dar după d-sa s'ar fi putut face și mozaic și ori ce la Argeș pentru că nu erau meșteri, numai pictura veche să nu remâe.

Din șovăirile acestea se vede câtă sforțare a trebuit să facă d. Révoil, pentru a apăra aceste lucrări rău făcute din punctul de vedere al restaurărei. D-sa evită de a spune curat dacă un restaurator conștiincios trebuia să schimbe decorația Argeșului, pentru a face alta care să fie o lucrare nouă. D-sa spune că lucrarea nouă 'i a plăcut; dar

când e vorba de a se pronunța cine e vinovat că s'a transformat monumentul, d-sa spune că în fața programului dat de minister să fim de bună credință și să nu imputăm architectului că a fost ascultător.

Ne am întins asupra acestor părți a picturilor pentru ca să se vadă de ce argumente nefundate se servește d. Révoil în raportul sĕu; să se vadă că d. Révoil simția o greutate în apărarea unui lucru ne permis în știința restaurărei; dar pe care trebuia să'l apere, chér cu riscul de a trece peste principiile stabilite în materie de restaurare și de a lucra contra convingerilor sale.

Dar d. Revoil nu se mărginește a apăra numai lucrurile de știință și artă. D-sa intră și în chestiunile cele mai delicate care 'l privesc personal pe d. Lecomte, și'i iea apărarea spuind neadevĕruri. Astfel d. Révoil atinge și afacerea întreprinderei picturei de la Argeș și spune: „Aș fi dorit să nu fiu silit a reaminti aici insi-„ nuările nedrepte și rĕu voitóre cărora a dat naștere fap-„ tul *că d. Lecomte incredințase unei persóne din familia* „ *sa* o parte din acéstă decorațiune.“

Apoi arată că ele n'au costat mult 245,915 lei; căci, s'ar fi putut *ca numai desenurile sĕ coste aprópe acestă sumă!*

La acésta ce putem respunde de cât că e probabil că d. Révoil n'a cunoscut chestiunea. D-sa a repetat ce 'i s'a spus; dar prin felul sĕu de a lua apărarea spuind că s'a făcut critică rĕutăciósă vizându-se d. Oudinot, ne face să ne îndoim de sinceritatea sa, căci spune lucruri cari n'au fost de loc zise, nici n'a fost în intenția nóstră de a spune așa ceva. Cu totul alta e acuzația nóstră, și pentru a o îm-

prospăta in memoria publicului extragem un pasagiu din memoriul nostru publicat anul trecut. Eată-l:

„ Frustrarea (în afacerea picturilor) e dovedită, de „ óre ce chitanțele sunt de la persóne care n'au figurat în „ lucrare, și mai cu seamă când prin mărturii și din scri- „ sori se probéză că d. Lecomte s'a ocupat singur cu an- „ trepriza picturilor: se constată nu numai că d. Oudinot „ nu era nimic in afacerea picturei, dar cea ce e mai grav „ pentru d. Lecomte e că d-sa era antreprenor și contro- „ lor în acela-și timp din partea statului.“ *)

Ar fi trebuit ca d. Révoil să știe acésta înainte de a pronunța asupra nóstră cuvinte pe care nu le merităm și de a acoperi cu semnătura sa grave necorectitudini. Tóte acestea însă arată spiritul cu care a fost făcut raportul d-lui Révoil, și ne explică de ce la început in scrisórea sa către d. ministru de culte iea precauțiunea pentru a fi crezut, spunênd că cercetările: „*mi au fost dictate numai „ de conștiința mea, fără altă preocupare de cát acea de „ a spune tot adevĕrul.*“

*

In privința pardoselei de marmură de asemenea d. Révoil ca și pentru picturi spune că architectul s'a conformat prescripțiunilor comisiunei din 1874. Astfel D-sa spune că: „un pasagiu al raportului comisiunei din 1874 „ arată architectului că trebue să facă pentru pardoséla „ bisericei o lucrare in raport cu splendórea edificiului. „ Architectul s'a conformat acestei prescripțiuni. De alt-

*) Memoriu pentru luminarea publicului in afacerea restaurărilor. pag. 35.

„ minteri nu-i remânea acum altă hotărîre de luat de cât
„ de a urma acest program.“

Așa dar și aci architectul recunóște greșéla și se dă după comisiunea din 74.

Dar in privința acésta s'a pronunțat și d. de Baudot. Ceva mai mult, părerea sa era rațională și fondată pentru că venea de la o persónă de înaltă valóre. De ce nu a ținut compt de dënsa. Étă ce spune d. de Baudot în privința pardoselei: „Pardoséla interióră a bisericei a fost de „marmură albă. *Tot de o dată aceasta fiind cea care ar „convenî mai bine* suntem de părere a o adopta pentru „restaurarea pardoselei.“

Étă că și aci ca peste tot s'a lăsat părerile sënătóse și adevërate ale d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot pentru a se schimonosi biserica cu fel de fel de înoiri și transformări, cari au avut de rezultat că a impins statul la cheltueli, denaturând în același timp și monumentul.

Așa dar, mai repetăm că ori cât s'ar sili d. Révoil a încurca lucrurile, se vede de departe că n'a fost sincer în compunerea raportului sëu.

*

In privința mobilierului ca și pentru cele lalte lucrări, cel d'ântăi lucru care 'l face d. Révoil este să apere pe d. Lecomte, spuind *că comisiunea din 1874 acopere pe architect prin programul sëu.* Așa dar in tóte lucrările greșite tot comisia de la 74 e de vină! Architectul n'a făcut de cât së asculte de ordinele sale.

Dar țara se adresase către d. Viollet-le-Duc, a cărui reputațiune și nume erau universal recunoscute, pentru a ști ce e de făcut în privința Argeșului. Dënsul și savantul d. de Baudot printr'un raport conștiincios ne au dat sfaturi înțelepte. Raportul acesta era evanghelia care trebuia să

căláuzéscă pe d. Lecomte în restaurarea monumentului *).

Atunci dar pentru ce la fie care pas ni se scóte înnainte raportul comisiunei din 74. Óre ar vrea și d. Révoil după cum a făcut și d. Lecomte într'o vreme, să ne facă să credem în competența și experiența acestei comisiuni a cărei autoritate n'ar putea fi pusă la îndoială!**). Étă că atât d. Lecomte cât și d. Révoil descoperă că noi avém în țară restauratori de valóre care întreceau chér pe d. Viollet-le-Duc și de Baudot; căci raportul lor nu e nimic pe lângă acel al comisiunei din 1874!... S'a zis că noi Românii nu ne apreciăm; dar vai de vremurile când streinul ne iea partea!

Tot în privința mobilierului d. Révoil mai spune: „cât despre compunerea acestui mobilier care a fost cali„ficat de înzorzonat și de un gust îndoios, nu pot să 'mi „esplic o aseminea apreciare de cât zicându-mi că persó„nele care au formulat'o 'mi pare că nu cunosc principiile „cele mai elementare ale artelor *persană*, *arabă*, *greacă* „*și armenă*, *cari se găsesc în ornamentarea exterióră a* „*bisericei* de la Curtea de Argeș, precum și ale arței bi„zantine care 'și le a asimilat, pentru că aceste persóne „n'au găsit în mobilierul acestei biserici urmele motivuri„lor ale acestor diferite stiluri, *din care trebuia să se iea* „*inspirația pentru a crea asemenea compoziții*."

Aci lucrul se schimbă, d. Révoil începe a se lăsa de sistemul de apărare de până acum, și a se pune pe terenul mai înalt al științei. Suntem fórte mulțumiți de a ve-

*) Raportul d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot care se află în dosarul ministerului de culte a fost publicat de noi in Memoriul pentru luminarea publicului in refacerea restaurărilor.

**) Monitorul Oficial din 15/27 decembre 1879.

dea pe d. Révoil la locul pe care 'l merită. Dar, să ne dea voe d. Révoil a-i spune un lucru, adică: că dacă am discuta numai cu d. Révoil omul de știință, ne am închina la cuvintele sale, cunoscându'i talentul și valoarea sa eminentă; dar fiind că d. Révoil s'a coborât atât de jos in alegerea probelor din raportul seu, să ne dea voe a ne îndoi de aprecierile sale in cazul de față.

Înainte însă de a analiza cuvintele d-lui Révoil, să arătăm și părerile d-lui de Baudot în privința chipului cum prescria că ar trebui să se facă mobilierul de la Argeș. Étă ce zicea d-sa: „Actualmente nu se găsește nici o ur„mă de cum a fost mobilierul bisericei de la Curtea de „Argeș; deci, trebue făcut un complect studiu, și spre a „ajunge la un rezultat satisfăcător *e necesar a face cerce„tări în România sau la Constantinopol, pentru a găsi „documente* după care să se pótă compune iconostasul, stra„nele, amvonul și alte părți de mobilier. In acéstă pri„vință *observăm că la București chiar, sunt biserici făcute „după Curtea de Argeș și cari au încă objecte de mobilier „de o valóre într'adevěr artistică*, și prin urmare s'ar pu„tea găsi în ele chiar documente fórte utile.“

Pentru că s'a criticat gustul, stilul și composiția mobilierului făcut din nou la Argeș, *ca ne fiind in genul și in caracterul celor din țară aflate pe la diferitele nóstre biserici*—și din care avem un numěr de odóre fórte frumos decorate, d. arbitru Révoil nu póte respunde de cât cu atacuri și spune că mobilierul e fórte reușit *pentru că e in genul ornamentației bisericei.* Că in mobilier se găsesc motivurile diferitelor stiluri ale artelor persană, arabă, gréică, arménă și bizantină, adică aceleași care sunt și pe biserică, și prin urmare *bine a făcut architectul că s'a dus*

la architectura persană, arabă, grecă etc., de 'și a luat inspirațiunele sale pentru aceste compositiĭ.

Acéstă părere a d-lui Révoil, cu tot respectul ce merită, credem sĕ-i spunem că e o mare greșélă archeologică.

Se știe că mobilierul la noi are diferite origini după contactul ce țara avea cu diferitele popóre. Mai cu sémă stofele și vasele prețióse se aducéu din afară. Venețiа Constantinopolul și Muntele Athos, erau isvórele de unde ne veneau chivotele în forme de bisericuțe, evangheliele, candelele, potirile și crucile lucrate cu filigran. Câte o dată era chér Germania care ne trimetea sfeșnicele, policandrele de Nuremburg și din Danemarca, în Țara românească; ér in Moldova, ne trimeteau Polonia și Rusia, cari tocmai pe timpul când țĕrile nóstre erau mai în flóre, aceste douĕ state aveau o desvoltare mai puternică. Aceste objecte nu erau o inspirațiune a sculpturilor sau a elementelor constitutive ale architecturei clădirilor, precum nici pictura bisericilor nu avea nici o relațiune cu architectura lor care se desvolta și lua diferite forme, pe când pictura era staționară, mărginindu-se în hieratismul tradițional al Muntelui Athos.

Astfel, pe când in architectură avem clădiri de o deosebire isbitóre, după diferitele epoci și locuri, ca Biserica Domnéscă din Argeș care n'are nici o legătură ca architectură cu biserica episcopiei tot din Curtea de Argeș, fiind din diferite epoci; avem clădiri de felul celor ca Cozia, ca Mitropolia din Tîrgoviște; cele ca reposatul sfântu Dumitru din Craiova, Mihai Vodă, Tutana; apoi cele ca Horezul, Stavropoleos, și vorbesc numai de cele din Muntenia fiind că e vorba de mobilierul Argeșului; căci cele din Moldova au cu totul altă origină ca architectura; pe când dar in architectură avem o varietate atât de mare, ér

mobilierul avênd altă origină, ar fi o greșeală a zice că trebue sĕ ia de la clădiri inspirația pentru a crea mobilierul. Dar atunci ar trebui ca treptat cu restaurarea fie căreia din aceste variate clădiri, să facem mobilier: stil biserica Domnéscă, stil Curtea de Argeș, stil Tîrgoviște, stil Stavropoleos, stil Horez, stil Trei-ierarchi, stil fostul sfântul Nicolae din Iași, și in fini o infinitate de stiluri de mobilier,—pe când lucrul nu e așa.

Mobilierul are stilul epocei în care a fost făcut; ér nu al clădirei in care 'l găsim. El n'are nici o relațiune ca stil cu clădirea pentru cuvêntul că Domniĭ noștriĭ 'și impodobeau bisericele lor cu objecte ale veacului cumpărate din diferitele localităţi cu cari erau in relațiuni, sau care dominau în arta orfăurărei.

Étă pentru ce desaprobăm pe d. Révoil când spune că „totul este compus pe atât de *archeologic*, pe cât și de ingenios".

Ca mobilierul Argeșului să fi fost *archeologic*, ar fi trebuit ca inspirația să nu fie luată de la biserică,—după cum am vĕzut mai sus că recomandă d. Révoil; ci să fie rezultatul unei cercetări aprofundate a mobilierului din epoca in care a fost construită biserica. Și nu se póte objecta că nu erau modele. Muntele Athos unde Neagoe a făcut diferite înfrumusețări, relațiunele strânse ale țărei atât înainte de Neagoe, sub Radu cel Mare, cât și in urmă, erau calea adevĕrată pentru a găsi isvorul elementelor archeologice pentru compunerea mobilierului. In compoziția unui mobilier pentru o lucrare de valórea Argeșului nu se procedéză, prin *inspirație* de la numerósele stiluri ale diferitelor ornamente cari o împodobesc; căci într'o clădire nu decorațiunea 'i formézĕ stilul; ci elementul constitutiv al construcțiunei—

care e bizantin. Étă de ce mobilierul Argeșului după cum bine s'a zis, *nu-i de cât o lucrare fantezistă, fără caracter archeologic* și care n'are nici o legătură cu arta țărei, și nu-i decât produsul unei intîmplări și a unei alegeri capriţióse.

Nu facem o recriminațiune d-lui Révoil din greșéla de mai sus. Domnia-sa trecênd repede prin țară, neapărat că nu'și a putut da sémă de aprópe de istoria artei la Români, din care mai cu sémă și mobilierul face o parte grea de urmărit. Cu tóte acestea din puținele rânduri pe care le citim în raportul sĕu, când este chemat a se pronunța asupra chipului cum trebue făcut mobilierul dela Iași, d-sa in mod indirect desaprobă cea ce s'a făcut la Argeș, și se esprima în modul următor: „După părerea nóstră *lemnul „sculptat împodobit cu poleială și cu pictura iconografică* „(elemente in cari orfăuraria și marmora ar putea fi în„troduse tot așa de bine ca și mozaicul) ar trebui să fie „baza compoziţiunei iconostasului și a mobilierului.—“ Eată dar, că d. Révoil se pronunță în felul adevĕrat când 'i se cere părerea sa personală asupra unui lucru, în care încă nimeni nu e angajat. Lemnul sculptat împodobit cu poleială și cu pictura iconografică, sunt elementele constitutive ale mobilierului nostru. De altfel, și d. de Baudot după cum am citat mai sus in raportul sĕu e de aceeași părere când spune că: „in țară sunt objecte de mobilier de „o valóre într'adevăr artistică, și prin urmare s'ar putea „găsi in ele chér documente fórte utile.“

Așa dar mobilierul dela Argeș nu e in genul mobilierului din țară, n'are caracterul *archeologic* după cum s'ar fi cerut să fie, făcêndu-se și cu dênsul ca și cu cele lalte lucrări o cheltuială costisitoare și zadarnică spre batjocora monumentului.

*

In privința criticei ce s'a făcut că s'a dres sculpturile cu ciment d. Révoil respunde: „*este cu totul neexact* „ *că s'a intrebuințat ciment in unele sculpturi ale bi-* „*sericei de la Curtea de Argeș.*“ De unde știe d-sa că nu s'a întrebuințat. Ce fel de arbitru care afirmă un lucru numai după cele ce-i s'a spus de cei cari erau acuzați. Ce va zice d-sa când 'l vom convinge de contrariul? Ca de obiceiu să venim și aci cu probe.

Cimentul întrebuințat pentru refacerea părților stricate era procurat dela Paris de d. Tabary. Eată o scrisóre a d-lui Lecomte dela Cannes din 6 Aprilie 1879 in care spune: „Vous me direz s'il est necéssaire de commander encore du ciment Tabary.

Eată alta tot din Cannes dela 20 Aprilie 1881 in care zice: „Je prends note de ce que vous me dittes dans „votre seconde lettre, relativement à la commande que „vous avez faite du ciment Tabary dont en conséquence je „ne m'occuperais point.“

Eată alta din Paris dela 8 Mai in care spune: „Ci- „ment Tabary—je vais le commander d'après vos indication.“

Eată altă scrisóre dela Paris din 20 Mai in care „spune: „Tabary doit expédier le ciment que je lui ai „commandé d'après vos indication.“

Eată încă o scrisóre dela Paris din 27 Iunie 1881 in care spune: „Vous ai-je dit que le ciment Tabary vous a été expédié dupuis longtemps dejà?“

Dar étă încă o scrisóre din Paris dela 20 Mai 1883 in care zice: „Je fais expédier à Arges un peu de ciment „Tabary fin pour enduire les parties extérieures sur lesquelles „la peinture s'abîme.“

Faptul însă e mai grav la Trei-ierachi, unde d. Lecomte négă absolut, puindu-şi chér onórea in joc pentru a se apara că n'a dat ordin a se drege sculpturile cu ciment. La locul cuvenit vom arata probele şi se va vedea cît de puţin preţ pune d. Lecomte pe onórea sa.

Am analizat aci numai puntele din raportul d-lui Révoil fără a ne mai întinde asupra celor lalte nenumérate acuzări pe care s'a ferit a le atinge.

Din arătările de mai sus, cred că ori cine s'a putut convinge, de chipul cum a căutat d. Révoil a'şi îndeplini delicata sa misiune de om de ştiinţă pentru care era chemat in ţară.

*

In fine d. Révoil, pentru a termina cu capitolul acesta, vorbeşte şi de reşedinţa Episcopală, care e in curs de executare.

D-nu Révoil şi aci găseşte că totul e bine. Că ideia de a se construi reşedinţa in dosul bisericei e fórte nemerită, şi se felicită de ideia de a se fi construit cu cărămidă aparentă. D. Révoil mai găseşte că clopotniţa şi paraclisul puse in dos nu vor turbura in nimic marele linii ale peisagiului care încadrează biserica de la Curtea de Argeş.

Inainte de a se pune pe laude d. Révoil ar fi trebuit să ştie că biserica dela Curtea de Argeş era inconjurată de jur imprejur cu clădirile monastirei. Curtea in mijlocul căreia se află biserica, forma un patrat cu galerii pe stâlpi care comunicau dela un capăt la cel alt. Clopotniţa se afla d'asupra intrărei; ér paraclisul era încorporat in clădirele monastirei. Pe din afară zidurile clădirilor presintau aspectul unei fortăreţe cu metereze pentru apărare. Acesta era in scurt

genul monastirilor nóstre din care ne-a mai rĕmas un preţios exemplu la Horez. Chiliele fuseseră făcute chér de Neagoe, şi Mateiu Basarab mai adăugase multe clădiri şi refăcuse clopotniţa. Dar, era dat ca să dispară şi aceste suveniri istorice pentru a face loc peisagiului. Lumea nóstră era doritóre de a'şi vedea desvoltându-se architectura pămênteană; se promitea o reşedinţă in genul clădirilor cari împodobesc cu atâta eleganţă şi originalitate monastirile nóstre; dar şi aci norocul nu ne a slujit. O clădire fără caracter, cu cărămidă pe din afară, tristă ca un mormênt se ridică in dosul bisericei. Clopotniţa stă izolată între doue corpuri de clădiri ale reşedinţei; ér paraclisul o a doue biserică ocupă in dos curtea găinilor. Eată pentru ce se părăsesc tradiţiile unei arte naţionale şi pentru ce se cheltuesc miliónele ţărei!

Reparaţia bisericei dela Curtea de Argeş a costat 1,700,000 lei, şi după tóte calculele socotinduse nu după cum ar fi trebuit să fie restaurată; dar valórea ei in starea de faţă se sue la 1,200,000 lei. Eată dar că numai pentru a o repara a costat mai mult decât însu-şi valórea ei. Tot astfel şi cu reşedinţa episcopiei, pe când se credea că statul va putea scapa cu 290,000 lei, d. Lecomte ştiu a îndemna guvernul sĕ acorde 487,000 lei, şi odată cheltuiţi astăzi mai cere încă 800,000 lei pentru terminare.

Protestările acestea nu sunt un lucru nou, căci asupra acestor lucrări in tot timpul s'a ridicat nemulţumirĭ justificate, fiind-că ele izbesc in ochiĭ tuturor prin neregularităţile ce se petrec. Mulţi au protestat cu energie, dar fără nici un rezultat. A mai tolera asemnea scandaluri e o ruşine pentru ţară.

Şi acum, după ce am analizat punct cu pun

d-lui Révoil asupra Argeșului, după ce am vĕzut cum s'a achitat de misiunea sa de arbitru, ori cine 'și póte esplica de ce d. Révoil începe cu frasa: „ele 'mi sunt dictate „ numai de conștiința mea, fără altă preocupare decât acea „ de a spune tot adevĕrul,“ și termină cu următórele: „ știu bine Domnule Ministru, că unii citind acest raport „ vor zice că am venit în România numai și numai pentru „ a face apologia unui confrate francez.“

IV.

Biserica Trei-Ierarchi din Iași.

A doua clădire asupra căreia s'a făcut critici în privința chipului cum a fost restaurată, e biserica Trei-ierarchi din Iași. Când a fost să se încépă restaurarea acestui monument nu s'a mai consultat nimeni, dupĕ cum am vĕzut că s'a făcut cu Argeșul. Aci nu se mai póte spune că architectul n'a fost liber a face ce a voit. Domnul de Baudot nu mai încurcă pe nimeni, cu raportul sĕu, încât s'ar crede că sarcina d-lui Révoil aci e mai ușóră de cât până acum; că póte spune ori ce fără nici o grijă, ne avênd de combătut decât pe nepricepuții in arta persană, arabă, grécă și arménă. Cu tóte acestea să urmărim și aci pe d. Révoil pas cu pas; sĕ luăm de aprópe raportul sĕu. și să arătăm că și aci dupĕ cum am vĕzut și mai sus, că d. Révoil întrebuințéză acelea-și mijlóce pentru a apăra pe d. Lecomte de greșelile ce-i se impută; și când nu mai găsește chipul de a'l apăra, atunci aruncă asupra altora greșelile de care e respunzĕtor singur d. Lecomte.

Asupra acestei biserici s'a zis că a fost refăcută, ér nu restaurată, că formele au fost schimbate, și că sculpturile au fost recioplite; ér d. Révoil in raportul sĕu respunde că trebuind să se aurésca biserica, s'a recioplit sculpturele; dar li s'a redat efectul primitiv.

Dar d. Révoil trebuia sĕ vadă pe fotografiĭ, că sculpturile din vechiu nu se racordau ca acum, ci se întrerupéu la fie-care bucată de pétră. Atunci dar cum li s'a dat efectul primitiv când o modificare atât de simțitóre a fost introdusă? Acéstă denaturare care schimbă caracterul monumentului, însuși d. Révoil o condamnă in scrisórea adresată colegului meu când spune: „Să se bage de sémă *a* „ *nu se reciopli sculpturile, a le denatura caracterul, chear* „ *dacă ar fi barbar*, prin îndreptări cari le ar ridica va- „ lórea lor istorică.“ Dar se vede că însărcinarea de arbitru 'i a schimbat părerile.

*

In privința schimbărei formelor la învelitori făcêndu-se ascuțite din bulbóse cum erau înainte—lucru fórte grav de altfel, căci acéstă schimbare denaturéză privirea întregului monument, d. Révoil inventéză óre cari argumente care nu sunt decât o combinațiune de neadevĕruri pentru a apăra acéstă neertată atingere adusă monumentului.

Pentru a'și ajunge scopul d. Révoil o iea de departe. Mai întâi, ne spune că a fost un cutremur la 1805, sigur care a cutremurat și învelitorile, apoi un foc la 1827, apoi în 1835 biserica fu din nou învelită.

Apoi d. Révoil adaogă: „la aceste documente cari a- „ rată schimbări succesive, trebue sĕ mai adăugăm și des- „ lușirile pe care ni le a dat architectul pentru a justifica

„ forma invelitórei pe care a adoptat'o ca sĕ acopere tur-
„ lele, sînurile bisericei, altarul și tinda. Dênsul ne a
„ arătat mai ântăi că învelitórea bombată, dar modernă
„ care acoperea tinda, astupa o parte din sculpturi, foto-
„ grafiele stărei actuale înainte de restaurare arăta acésta.
„ Deci: dacă acéstă formă întrebuințată in reconstrucția
„ dela 1845 este prin acest fapt recunoscută ca streină de
„ forma întrebuințată de architectul creator al acestui mo-
„ nument; nu este dar logic de a deduce de aci că ea
„ trebuea sĕ fie respinsă de noul architect, și că recurgênd
„ la învelitórea dréptă pentru acéstă parte a edificiului era
„ neaparat obligat a întrebuința acelaș chip pentru tóte
„ celelalte invelitori."

Și apoi continuă:

„ O pictură relativ modernă, se mai zice încă se afla
„ in biserică, și înfățoșa învelitori bombate, unicul docu-
„ ment pentru forma învelișului."

„ Acéstă pictură cu oloiu este prin acest fapt mo-
„ dernă; cu drept cuvênt se póte zice: dar ce reproduce
„ ea?: forma învelitorilor restaurărei din 1845. Dar argu-
„ mentul precedent probéză că acéstă formă n'a putut fi
„ adoptată in timpul edificărei bisericei Trei-ierarchi."

Așa dar d. Révoil pentru a proba că la începutul clădirei bisericei Trei-ierarchi învelitorile n'au putut fi bulbóse spune: că biserica a suferit cutremurul dela 1802, focul dela 27, și că in 1835 s'au refăcut învelitorile; că s'au găsit la tindă sculpturi cari erau acoperite de învelitorile bumbóse, și din acésta trage concluzia că învelitórea aci avea forma dréptă, adică cum s'a făcut acum, și apoi deduce că tot restul clădirei trebuea învelit cu forme drepte ca cea dela tindă.

In apărarea formelor bulbóse s'a mai adus ca probă o zugrăveală din biserică care se afla la firida Sf. Parascheva, și care represintă biserica cu cupolele ei bulbóse și cu aceleași proeminențe rotunde la altar, la sînuri, și la tindă; dar d. Révoil nu voește a ține compt de dênsa, și rĕspunde zicênd că acéstă pictură dacă e in oloiu e modernă, și reprezintă formele de la 1835 când au fost refăcute învelitorile, pentru cuvêntul că și ea a fost rezugrăvită atunci.

Tóte aceste sunt bune și combinate de minune. D-nu Révoil ajutat de d. Lecomte potrivesc lucrurile atât de bine, și le dau tótă aparența de adevĕr, încât pentru cei cari nu cunosc istoricul clădirilor nóstre ar putea fi induși in eróre. Dar lucrul nu e așa. Și aci, ca peste tot unde s'a întins dragostea restaurărei, s'a atins in chip grav vederea generală a monumentului. Forma primitivă a învelitorilor era bulbósă, după cum s'a găsit când s'a fotografiat monumentul, și după cum o arată zugrăvéla din biserică. Invelitórea acoperea la tindă două mici cupole care se vedeau din interior: étă pentru ce avea forma bulbósă; și când a fost să se refacă învelitórea dându-i-se forma dreaptă dupĕ cum se vede astăzi, aceste douĕ cupole remăneau prea sus. Atunci s'a comis o barbarie neertată: s'a refăcut acea parte a monumentului coborîndu-se cupolele cu un metru pentru ca să scape sub învelitórea care de astă dată fiind dreaptă era și mai jos ca cea veche.

Étă cum stă lucrul, și ce mijlóce s'a întrebuințat și aci ca peste tot in restaurarea acestor monumente: transformêndu-le, batjocorindu-le și pe din năuntru și pe din afară, diformându-le chér, numai pentru că persóna însărcinată cu restaurarea lor nu are respectul adevĕrului, nu

are cultul suvenirilor istorice. Étă dar că atât istoria focurilor, a sculpturilor și a zugrăvelei din biserică sunt invenţiuni și meșteșugiri combinate cu măestrie, pentru a înșela lumea cu scopul de a scăpa de respunderea acestor neertate barbarii. Formele bulbóse la turnuri și la marile învelitori se vĕd la tóte bisericele Moldovei de la un capĕt la celalt al ţărei. Étă dar că și aci ca peste tot n'a domnit de cât tendinţa de a face lucrări de înfrumusețare costisitóre, puind statul in cheltuélă pentru un profit al seu personal, chér cu mijlocul neonest de a *falșifica probele stiinţifice*. Avem un singur regret: e de a vedea pe d. Révoil făcêndu-se instrumentul unor procedeuri nedemne, probabil fără a'și fi dat seamă cu cine are a face când a venit în ţară.

*

Pentru a susţine că biserica a fost aurită la exterior, d. Révoil ne dă ca argument tradiţia care spune că turcii au răzuit aurul de pe biserică la 1821. Acésta e o curată glumă; căci nenorociţii cari s'ar expune la o așa muncă ar vedea că n'au nici un profit, căci tot aurul se pierde prin răzuire; dar chér dacă am presupune că-au răzuit'o, din o suprafaţă atât de mare ar fi remas cel puţin un colţișor unde să se vadă aurul, căci ori cât de lacomi ar fi fost turcii, ar mai fi lăsat vre un petic, cu atât mai mult că se știe că fóia care se aplică pe peatră pentru a se auri e atât de subţire încât se amestecă cu praful când s'ar răzui, și apoi s'ar fi cunoscut pe sculpturi urmele acestor răzuiri. De asemenea, dacă biserica ar fi fost aurită de la Vasile Lupu, s'ar fi găsit undeva urme cum s'au găsit și la Curtea de Argeș care era cu 130 de ani mai veche și unde încă s'au găsit părţi aurite.

D-nu Révoil ne dă ca probă biserica de la Curtea de Argeș; dar acéstă supoziție n'are nici un temeiu, și acéstă părere a sa nu să esplică decât prin faptul că d-sa ne cunoscând istoria țărei, nu'și a putut da bine seamă de cea ce spunea; căci studiând mai de aprópe clădirile nóstre se vede că nu e nici o relațiune nu numai pe vremea lui Vasile Lupu, dar in tóte timpurile între architectura Munteniei, cu cea din Moldova, in afară numai de acea că și una și alta sunt bizantine, lucru pe care'l putem spune și pentru cea greco-romană, pentru cea din Bulgaria, Serbia, și Rusia cari ne încunjóră. Deosebit de acésta Paul din Alep a călătorit in țară tocmai pe timpul când biserica Trisfetitele fusese terminată. Dênsul ne dă o descriere amănunțită a monumentului, precum face și despre Curtea de Argeș, și nu vorbește de loc de aur la Trei-ierarchi *).

*

In privința firidei care se afla in biserică și in care se păstra sicriul Sf. Parascheva, la critica adusă că s'a inlocuit cu alta făcută in stilul bisericei pe când dênsa era in stil rococo italienesc, d. Révoil nu găsește nici un rău in acéstă schimbare.

Vedem că din ce in ce d. Révoil devine fórte îngăduitor cu principiele sale de restaurare. Să-i aducem aminte și de astă dată un pasagiu din scrisórea sa adresată colegului meu in care spune că: „ar fi de asemenea regreta-„ bil dacă o clădire care se compune din părți de diferite „ epoce să-i se schimbe acele părți pentru a restabili sti-„ lul primitiv.“

* Tocilescu—Revista pentru istorie și archeologie. Anul I pag 415.

„Fie care epocă 'și are caracterul sĕu: este o pagină „ a istoriei locale scrisă cu pietre.“

„Cu ce drept să se distrugă.“

Câtă dreptate are d. Révoil propovĕduind aceste principiĭ! dar érăși cât de departe e de dênsele când îngădue a se înlocui o parte a monumentului care e din altă epocă, pentru a restabili stilul primitiv, de și n'a existat la început o asemenea firidă.

Firida acésta in stil rococo avea o însemnătate pentru istoria artei române. Ea ne arăta relațiunile de aprópe ale ţĕrei cu Polonia, unde artiștiĭ Italieni au introdus genul acestei architecturi, și de unde câte o dată se respândeau și prin Moldova fără însă a trece in Muntenia. Un studiu mai de aprópe cu clădirile de genul acesta din Polonia ne ar fi arătat chiar epoca construirei sale.

*

Domnul Révoil ne vorbește și de reparațiunea sculpturilor cu ciment. Asupra acestui fel de restaurare nici chér domnia-sa cu tótă buna-voință de care a dat probă până acum, nu găsește cuvinte de aparare; și atunci d. Lecomte la rândul seu 'l scapă din încurcătură declarând *pe onóre* că n'a dat ordin să se facă acésta.

Etă cum se exprimă d. Révoil in raportul sĕu: „s'a „ mai imputat architectului executarea in ciment a câtor- „ va părți a sculpturilor de la rândurile de piatră din fa- „ țadă. *Dênsul ne a declarat pe onóre că n'a dat ordin „ să se lucreze astfel*; dar față cu executarea corectă și so- „ lidă a lucrăriĭ făcută in lipsa sa, și mai cu seamă din „ pricina cheltuelei ce ar fi trebuit să se facă pentru a o „ reîncepe a crezut de trebuință să o menție.“

Şi apoi adaogă :

„Trebue să observăm aci că, lucru curios, *originea* „ *acestei critici porneşte tocmai de la persoana care 'şi-a luat* „*asupra sa de a face o asemenea lucrare.*“

Aşa dar d. Révoil aci mărturiseşte că nu mai e restaurare ; ne mai spune că d. Lecomte 'i a declarat pe onóre că n'a dat ordin să se repare sculpturile cu ciment ; că acésta s'a făcut in lipsa sa şi că numai pentru economie n'a refăcut acéstă lucrare.

Cánd cineva 'şi dă cuvĕntul de onóre, lumea are dreptul să ne céra probe pentru cele ce destăinuim. Mărturisim că s'ar fi putut lesne să întîmpinăm o greutate in acésta : mai tóte disposiţiile pentru lucrări fiind luate verbal. Din fericire însă étă o scrisóre a d-lui Lecomte din Paris de la 6 Februare 1883 in care spune : „à propos du ciment „ Tabary—quoique *je ne sois pas fixé sur le genre de dé-* „ *coration à adopter pour l'extérieur de l'église de Iassy,* „ j'estime que nous devons prendre les precaution voulues „ et nous munir de ce ciment, le seul qui présente de se- „ rieuses garanties pour l'application de la peinture. *Du* „ *reste il ne nous en faudra pas de très grandes quantités* „ *puisque nous ne l'emploierons que pour les joints et les* „ *petites parties trop abîmées et visibles à l'œil nu.* Je „ songerai donc à faire la comande. Dans bien de cas ce „ ciment poura nous être utile.“

Eată incă o scrisóre a d-lui Lecomte tot in acéstă privinţă din Paris de la 17 Martie 1883 şi din care se vede că chiar d-sa comanda cimentul : „Ce matin j'ai eu une „ entrevue avec Tabary au sujet du ciment.—*J'ai commandé* „ *400 kil. de cette matière pour Iassi.* Avec cette quantité „ nous ferons, je l'espère pas mal de besogne, et nous

„ aurons toujours la faculté d'en *commander plus tard pour*
„ *la campagne suivante.*"

Eată dar cine e vinovatul. Scrisorile o mărturisesc in deajuns; ér cât despre onórea d-lui Lecomte—Domnia-sa 'și a terfelit'o singur.

Cimentul Tabary costa adus aici trei lei kilogramul împreună cu acidul necesar pentru aplicare, și fiind că trebuia o cantitate enormă care ar fi costat douĕ zeci miĭ lei, l'am înlocuit cu cimentul Vicat care se întrebuințéză de sculptori pentru lucrări exterióre, reducând astfel costul lucrăriĭ la'o mie lei in loc de douĕ zeci miĭ, și întrebuințându-l mai cu seamă pentru rosturi; ér cimentul Tabary puindu-se la „micile părți rĕu stricate." Acésta e singura mea vină. E de regretat că d. Révoil care era chemat in țară să se pronunțe ca arbitru asupra lucrărilor, se aliéză cu una din părți pentru a arunca calomniĭ asupra nóstră, spuind după cum am vĕzut mai sus că: „*trebue să observăm*
„ *aci că, lucru curios, originea acestei critici pornește toc-*
„ *mai de la persóna care 'și a luat asupra sa de a face o*
„ *asemenea lucrare.*

D-nu Révoil in devotamentul sĕu merge cu apărarea mai departe de cât póte 'i s'a cerut; căci cazul acesta și cel cu afacerea picturilor erau lucruri asupra cărora cu nici un chip d-sa n'ar fi avut dreptul să le atingă; dar din spiritul raportului sĕu se vede lămurit cum acești doi domni: Révoil și Lecomte 'și dau mâna in tot timpul jurându-se pe „*onóre*" și pe „*conștiință*"; ér d. Révoil iea precauțiunea spuind de la început că: *aprecierile sale 'i au fost dictate numai de conștiința sa, fără altă preocupare de cât acea de a spune tot adevĕrul.*

VI.

Despre biserica S-tu Neculae Domnesc din Iași.

Asupra turnului de la Trei-ierarchi, și asupra sălei lui Vasile Lupu din Iași despre care tratéză capitolul IV din raportul'd-lui Révoil, nefăcĕndu-se până acum nici o lucrare de restaurare, nu vom avea a ne atinge nimic de cele spuse de d-nu Révoil pentru aceste lucrări, asupra cărora probabil că i s'a cerut a'și da părerea.

Să trecem dar la capitolul următor care tratéză despre sf. Nicolae Domnesc.

La sf. Nicolae Domnesc din Iași avem a face cu un nou sistem de restaurare. Biserica a fost dată jos pentru a o reface sub cuvênt că nu se putea restaura. Când clădirea e atât de stricată, se pune întrebarea dacă odată ce avem un monument autentic de la Stefan cel Mare—fie el cât de ruinat, de ce să'l dăm jos pentru a face altul in locul lui; de ce să ne lipsim de un document prețios și adevĕrat pentru a avea o reproducție? Atunci mai bine se păstréză, se întărește; și dacă voim a mai avea altă biserică ca cea veche, n'avem de cât să facem una într'altă parte, și acésta in cazul când clădirea ar fi unică in genul ei,—cu tóte că n'are nici o explicație reproducerea unei biserici; acésta ne avênd valóre, nici pentru istorie, nici pentru artă. Căci să fim sinceri și să nu înșelăm lumea cu cuvintele: refăcĕnd o clădire nu mai e restaure.

Dar d. Révoil se ferește de a respunde la acésta și zice că: „cu asemenea teorii am merge departe,“ și tre-

cénd repede asupra acestui punct, reproduce următórele rânduri care zice că sunt extrase dintr'o scrisóre a nóstră trimisă d-lui Lecomte, pe când eram in serviciul restaurărilor cu data de 6 August 1888, și pe care le reproducem din raportul d-lui Révoil. Eată-le: „Acest monument este „ intr'o astfel de stare că trebue neapărat ca să fie dărămat până la suprafața pămentului, fiind că zidurile sunt „ rele.“ Și bazat pe aceste rânduri d. Révoil conchide că d. Lecomte nu putea repara biserica.

De și biserica nu mai există d. Révoil insă spune că a examinat desenurile clădirei dărămate, și a văzut că nu era chip de a se repara. D. Révoil vede multe lucruri când vrea; vede chér pe cele cari nu sunt.

După d-sa lucrul stă astfel: că eu am constatat starea rea a clădirei, și că d. Lecomte a dat'o jos.

E de observat insă că și aci se servesce de aceleași mijlóce pe care le-am văzut până acum pentru a induce lumea in eróre. Astfel, d-sa datéză scrisórea mea din 6 August 1888 ca vorbind de sf. Nicolae pe când biserica a dat'o jos d. Lecomte in Iulie 1887! Acésta are o mare importanță, căci nu se știe de care parte a bisericei e vorba.

Sf. Nicolae era compus din mai multe clădiri din diferite epoci. Spre apus avea un mare nartex, pe când in partea despre răsărit era biserica lui Stefan cel Mare, adică acea care avea mai mare interes istoric și artistic. Acéstă parte s'a dat jos de d. Lecomte pe când eu nici nu mĕ aflam in Iași, tocmai din cauza acésta; căci eram contra dărămărei unui monument istoric de valórea sf. Nicolae.

Am remas surprins văzĕnd interpretarea pe care o dă d. Révoil cuvintelor citate. A spune că eu in tot timpul am fost contra acestor vandalisme; că am asistat cu re-

gret la batjocurile aduse acestor preţióse monumente, acésta n'ar fi o probă; căci se póte respunde contrariul.

Aş mai putea să spun că eu am arătat la timp acésta, şi că n'a avut nici un rezultat spusele mele: pentru cuvântul că cine te aude la noi!

Să arătăm dar aci cum stau lucrurile, şi se va vedea că sistemul d-lui Lecomte de restaurare, e de a da jos clădirea—lucru barbar şi condamnat astăzi de lumea întrégă. Sf. Nicolae şi ori care din clădirile care sau dat jos trebuiau păstrate, dacă d. Lecomte ar fi fost conştiincios, şi n'ar fi căutat a'şi satisface numai interesul sĕu personal de a'şi creia cât de mult lucru, unde nu era aprópe nimic de făcut. Ori cât ar fi de degradată o clădire, se póte întări, reface părţi dintr'ânsa; însă nu se dă jos nici odată.

Dar étă cum e faptul:

Cu sistemul de restaurare al d-lui Lecomte nu se póte păstra o clădire: nici chér bună fiind; căci restaurând'o caută s'o transforme cu totul. Numai ţiind compt de acest sistem am fost condus a zice că zidurile sunt rele şi nu se pot păstra. Căci fiind dat chipul sĕu de pretinsă restaurare, adică; să se scótă tóte pietrele cioplite pentru a se pune altele in loc; să se intrebuinţeze alt sistem in feţe făcându-se cu pietre cioplite in loc de zidărie ordinară; să se pue alte cărămizi aparente, alte teracote smălţuite; să se suprime contraforţii; in fine ceva mai mult, şi ne permis: să se măréscă biserica, făcând'o mai lungă şi mai largă; cu asemenea substituiri ce mai remâne din clădirea veche? Ce ar mai putea păstra cineva dintr'ânsa? Cum ar mai putea zidurile crăpate să reziste la o aşa transformare? Pentru aceste pretinse restaurări ale d-lui Lecomte neapărat că zidurile nu erau bune de nimic. In asemenea împrejurări au fost scrise cuvintele de mai sus.

Lucrul se schimbă însă, dacă se pune chestiunea pe adevĕratul ei teren, și se zice: étă o clădire cu totul zdruncinată, care amenință chiar să se dărâme; pentru interesul istoriei și al artei se cere a se restaura,--bine înțeles o restaurare a clădirei care'i ar reda forma sa primitivă. Atunci se schimbă chestiunea, și in acest caz clădirea se restauréză ori cât ar fi de rele acele ziduri; și se găsesc mijlóce de a o consolida, după cum cu drept cuvênt spune însuși d. Révoil in scrisórea sa către colegul meu: „atunci se caută a se consolida mai ântăi acea clădire, și restaurarea ei se face păstrêndu-se cât mai mult „ dintr'ĕnsa, fără a modifica nimic, și unde va trebui să „ se consolideze o parte veche cu lucrări noui, să se urmeze cu scrupulozitate nu numai felul cioplirei pietrelor, „ a ciubucelor, cu un cuvêrt să se copieze cu servilitate."

Acesta e adevĕratul și singurul sistem de a restaura o clădire, dar nu refăcênd-o.

Când am fost însărcinat cu restaurarea turnului Golia a cărui existență era in pericol, am întrebat pe d. Lecomte pentru o vedea părerea sa, și aci cazul era cu mult mai grav fiind un turn cu o boltă pe dedesubt tocmai la partea cea mai degradată, și d. Lecomte 'mi respunde printr'o scrisóre din Paris de la 14 Aprilie 1886 că: „pour la „ tour de Golia dont vous me parlez, j'éstime que c'est „ une affaire délicate. *La reprise en sous oevre est dan-* „ *gereuse*, car on ne sait jamais ce qui s'est passé dans „ de vieilles maçonneries, et les surprises, peuvent être cou- „ teuses et désagreables pour tout le monde."

Cu tot sfatul puțin încurajator al d-lui Lecomte, am căutat însă a restaura turnul, consolidând bucată cu bucată in așa chip, că partea cea mai periculósă a fost terminată;

și acésta neapărat căutând a păstra cât mai mult din clădirea veche.

Dacă însă n'aș fi avut însărcinarea directă asupra acestei lucrări, și 'mi s'ar fi zis de către superiorul meu, că vom avea a schimba tóte pietrele din turnul Golia pentru a le înlocui cu altele; vom schimba felul așezărei pietrelor; vom suprima contraforții; vom înălța arcul de la intrare și vom mări secțiunea turnului făcêndu-l mai larg; cu un așa sistem de restaurare 'mi ar fi fost cu neputință a'l putea repara; căci ar fi fost o absurditate a încerca o reparație pe picióre, când din acéstă reparație nu mai remâne nimic din vechiu într'ênsul. Atunci, dacă m'ar fi întrebat in ce stare sunt zidurile pentru a suporta o asemenea transformare, aș fi zis că zidăria e in așa stare că nu se mai póte repara. In astfel de condițiuni, cel mai simplu lucru este a se da jos clădirea și a o reface, scăpând de pericolul de a lucra pe dedesubt; *dar acesta e o barbarie.*

Étă in ce chip 'mi se punea problema de d. Lecomte la Sf. Nicolae, și in vederea acestui fel de restaurare respundeam că dacă e vorba să se înlocuiască fie care bucată schimbând chiar dimensiunile clădirei, atunci ea e in așa stare că nu se póte păstra, căci zidurile sunt stricate și nu pot rezista la o asemenea lucrare.

Étă cum stă chestiunea sfântului Nicolae. Dar din conținutul raportului d-lui Révoil, ori cine vede că d. Lecomte 'și are sistemul sêu de a se da la o parte când este vorba de respundere și aruncă asupra altora vina. Acesta nu este demn de un om care se respectă. Ori cât ar căuta să scape de respundere, distrugerea a trei monumente ale țărei este o barbarie neertată; căci cu dênsele se șterge amintirea mărețelor figuri cari le au creat, și se pierde

șirul neîntrerupt al istoriei artei. Rezidirea unui monument vechiu e o cheltuélă zădarnică, el nu póte avea interesul clădirei adevĕrate; căci nu se póte nici o dată imita felul cioplirei, al așezărei materialului vechiu, in fine se perd tóte detaliele care formézĕ originalitatea clădirei și a epocei in care a fost construită.

Domnul Révoil ne consoléză spuind că rezidind Sf. Nicolae, *singurul* care merită a trece la posteritate ca un suvenir al domniei lui Stefan cel Mare: guvernul român care a restaurat Curtea de Argeș și Trei-ierarchii va perpetua astfel *cele trei tipuri ale artei religióse in România.*

Slabă și neadevărată mângăiere! Dar memoria lui Stefan cel Mare nu se va păstra prin rezidirea unei biserici dărămată. Stefan cel Mare va trăi prin nenumĕratele sale monumente împrăștiate pe tot pământul Moldovei. Peatra, Dorohoi, Botoșani, Voroneț și multe altele, perpetuéză numele ziditorului lor. De patru vécuri aceste clădiri înfruntă asprimea vremurilor, cutremurile, focurile și batjocurile reparatorilor și astăzi se găsește că nu mai au dreptul la viață; că trebue să dispară pentru a fi refăcute, când știința și buna credință ne spune să le păstrăm pentru istoria artei și pentru respectul ziditorilor lor.

Arta religióșă in România nu se mărginește la cele trei tipuri: Curtei de Argeș, Trei-ierarchi și Sf. Necolae. Principalele tipuri nu sunt numai singure acestea. Avem clădiri ca Biserica Domnească din Curtea de Argeș cu mult mai veche și fostul sfântul Dumitru din Craiova *) cari sunt tipuri cu totul deosebite de acestea, și când d. Révoil ne vorbește astfel, arată că cei care 'i au spus a-

*) Analele architecturei. Privire generală asupra monumentelor. Anul I. pag.

cestea nu cunosc arta română, și că domnia-sa s'a înșelat când spune in raportul sĕu: „Nu putem deci de cât să „ propunem ca să se aprobe pur și simplu un proect care „ vĕdește din partea autorului sĕu o cunoștință adâncă a „ artei religióse in România.“

VI.

Mitropolia din Tîrgoviștea.

In privința Mitropoliei din Tîrgoviște, critica se rezumă asupra dărămării. S'a zis că se putea păstra acéstă veche clădire, dacă s'ar fi căutat a se proceda conștiincios, mărginind restaurarea la cea ce trebuia numai să se facă pentru o clădire simplă ca acésta; dar nu să se dea jos pentru a o reface in urmă altfel de cum era și cu cheltueli costisitóre pentru stat. S'a mai zis că s'a dat jos părți sĕnătóse, și la tóte acestea d. Révoil respunde că din examinarea părților cari au mai remas ne dărămate, a dedus că părțile superióre trebue să fi fost cu mult mai stricate. Apoi conchide spuind că: „in acéstă stare deci credem că „ architectul nu putea păstra părțile pe cari le a dărămat.“ Și aici ca peste tot d. Révoil ne vorbește despre lucrările care au dispărut, spuind că bine s'a făcut de s'au dărămat. Ori cine însă póte vedea că dărămarea e un sistem ce s'a practicat la tóte clădirile care au avut nenorocirea să fie destinate pentru restaurare. De la început examinând lucrările nu vedem de cât transformări, dărămări și inlocuiri a unor părți întregi a clădirei prin lucrări de alt gen, cari denaturéză caracterul monumentului; tóte acestea

forméză un sistem pe care d. Révoil se încércă a'l apăra. Dar crăpăturile de care vorbeşte d. Révoil că se aflau la altar sunt la tóte clădirile nóstre. In aşa stare sunt tóte, şi dacă ne am lua după acéstă indicaţiune pentru a deduce in ce stare e restul, ar trebui să dăm jos tóte bisericile nóstre, ca apoi să chibzuim asupra lor cum ar trebui refăcute: cu aur, cu mozaic, cu flori pe învălitori şi cu tóte invenţiunile pe care le am vĕzut mai sus.

Dar d. Révoil o dată intrat pe calea contrazicerilor trebuia să mérgă înainte; şi a mers până 'şi a călcat insu-şi adevĕratele principiĭ de restaurare, nesocotind chiar raportul savanţilor architecţĭ Viollet-le-Duc şi de Baudot.

VII.

Sf. Dumitru din Craiova.

D-nu Révoil, in raportul sĕu asupra acestei biserici, spune că din examinarea fotografiilor a constatat că ea nu s'ar fi putut întări lucrându-se pe dedesubt; căci acésta ar fi fost o lucrare costisitóre şi periculósă. Atunci dar întrebăm pe d. Révoil: cum de a fost dărămată până jos o clădire, s'a lucrat pe dînsa, s'a putut desface diferitele părţi care o constituiau in întregimea sa, şi care-i făceau echilibrul, s'a putut zic face o aşa operaţiune pe dênsa, şi clădirea acésta nu se putea consolida pentru a fi păstrată in starea sa?

Şi când e vorba de a o reface, d. Révoil spune că in noul proiect s'a suprimat contraforţiĭ pentru că n'aveau nici o utilitate şi întrerupeau arcaturele. Dar asemenea

contraforţi inutili mai sunt şi la Trei-ierarchi. De ce nu s'au suprimat óre şi aci?

Acesta e respectul trecutului la care ne îndemna d. Révoil cu stăruinţă in scrisórea sa; ceva mai mult: acestea sunt principiile din însu-şi raportul sĕu când zice că a restaura un monument însemnéză a-i reda forma sa primitivă?

Dar d. Révoil ne mai spune că: „d. Lecomte in noul „ sĕu proiect nu s'a mărginit la o reproducţiune servilă. „ Dênsul s'a inspirat din planul primitiv şi a adăogat la „ el îmbunătăţiri şi disposiţiuni potrivite cu nouele usuri „ ale cultului.“ Étă că d. Révoil ne spune că refăcĕndu-se sf. Dumitru d. Lecomte face o clădire nouĕ, că s'a inspirat numai de la cea veche fără a se mărgini la o reproducţie servilă; şi când ne gândim că d. Révoil de altă dată spunea lucruri atât de raţionale, atât de juste şi adevĕrate când zicea: „să nu se modifice nimic, să nu se atingă ni- „ mic, să se consolideze înainte de tóte . . . . cu un cu- „ vĕnt să se copieze cu servilitate“!

Şi mai la urmă citéză câteva rânduri dintr'o scrisóre a nóstră cu dată de la 19 Mai 1886, pe care zice că am trimis'o d-lui Lecomte in termenii următori: „Am vĕzut „ ori mai bine revĕzut biserica din Craiova: ea este fórte „ stricată; şi este aprópe cu neputinţă de a păstra măcar „ o cărămidă din ea; trebue a o reface cu desăvârşire.“

Şi d. Révoil citând aceste cuvinte din scrisórea nóstră, prin care arătam că biserica era atât de stricată că nu se putea păstra nici o cărămidă dintr'ênsa, le dă ca o probă că biserica *trebuia dărămată.*

Mărturisim că nu ne aşteptam din partea d-lui Révoil să mérgă până a schimba sensul cuvintelor nóstre. Dar

noi când am scris scrisórea nu ne dam părerea dacă biserica trebue restaurată sau nu, ci constatam starea ei de dărăpănare. De asemenea critica ce s'a făcut asupra Sf. Dimitrie era in sensul că *de ce s'a dărămat o ruină, ér nu că am fi susținut că era in stare bună.* Lucrurile sunt scrise, și ca probă extragem aci mai jos un pasagiu din memoriul nostru din anul trecut, și din care se vede acesta. Étă-l:

„O ruină imposantă se ridica pe malul Jiului in capitala „banilor Olteniei. Trecuse secole peste dënsa: unii mai buni, „alții mai rei; dar ea rezistase și trăia înfășurată in armonia „poetică căpătată cu timpul. De mult nu se atinsese ni„meni de dënsa. Ne-am găsit noi mai pricepuți. Sub cu„vënt de restaurare a fost dată jos, pentru a se zidi in „locul ei alta ca cea de pe vremea lui Mateiu Basarab, „care să seme ca douë picături de apă cu cea d'ântëi. Dar „óre, dacă ne-a venit gustul a avea o biserică ca a lui Mateiu „Basarab, nu se mai găsea un pogon de pămënt in res„lățita nóstră Craiovă, pentru a o zidi și lăsa astfel, pen„tru istoria artei dreptul de traiu al celei vechi?“

Scrisoarea de mai sus arată acela-și lucru, căci când scrieam că biserica e atât de stricată in cât ar fi cu neputință a pastra o cărămidă, *in cât trebue refăcută*, bine înțeles respundeam la problema pusă de d. Leconte, adică: *când cineva ar vrea să o restaureze*: căci ea era in așa stare că dacă a-i vrea să o restaurezi nu va mai remânea nici o cărămidă. In acest caz, când cineva voește a fi conștiincios, clădirea nu se dărâma pentru a se restaura, ci se conservă:

Dar a merge și a deduce că biserica trebuia dărâmată pentru că am constatat, că când cineva ar vrea să o

restaureze n'ar putea păstra nimic dintr'ênsa—acésta este ca să mĕ esprim cu termenii d-lui Révoil: o concluziune „*perfidă*“.

VIII.

Am rĕspuns aci numai la punctele din raportul d-lui Révoil, fără a ne mai întide asupra celorlalte batjocuri aduse monumentelor; cari au avut cruda sórtă de a fi supuse restaurărilor căci din aceste puncte chér se dovidește că d. Révoil a apărat o cauză nedréptă; am analizat punct cu punct fie care chestiune cercetând cu deamănuntul partea istorică, archeologică și artistică; și am arătat cu probe că d, Révoil n'a fost un arbitru conștiincios, după cum 'i place d-sale a spune, in scrisórea sa către d. ministru de Culte; nici n'a fost sincer in părerile sale după cum se cerea să fie un om de știință; și că n'a căutat de cât cu reverență a complace persónelor care l'au adus pentru a apăra pe un confrate francez.

D-nu Révoil póte ar spune că cerându-i-se a se pronunța asupra unor lucrări terminate, și asupra cărora nu mai e chip de îndreptare; că părerea sa când 'și ar fi dat'o conștiincios n'ar fi avut de cât rezultatul de a ne încredința că am făcut rĕu cele ce s'au făcut; dar că ea n'ar fi indreptat întru nimic denaturările aduse monumentelor, și nici n'ar fi pus pe picióre regretatele biserici ale lui Stefan cel Mare, Neagoe, și Matei Basarab. Am fi fost póte mai blânzi cu d. Révoil dacă ar fi numai acésta, și dacă s'ar fi mărginit a'și îndeplini sarcina sa de om de știință: ori care ar fi fost părerile sale; dar domnia-sa a făcut mai mult de cât atâta. Viind in țară 'și a uitat de

înalta sa misiune de arbitru și s'a dat de partea destructorilor și a falșificatorilor de monumente, căci am vĕzut cum 'și a pus in joc reputația sa, apărând cele mai vĕdite batjocuri aduse monumentelor, și spuind lucruri cari sunt contra principiilor sale și a părerilor barbaților integriĭ cari au fost consultați la început. Domnu Révoil a mers cu apărarea pênă a acoperi cu semnătura sa grave necorectitudini și a ne da de temeiu onórea unui om care nu pune nici un preț pe dĕnsa; ér pe de altă parte exprimându-se la adresa nóstră cum nu-i s'ar fi cuvenit unui arbitru să facă. Eată de ce nu putem fi indulgenți cu d. Révoil—pentru acest savant al Franței, care a lăsat la graniță bunele tradițiuni ale țărei pe care o ilustréză. Nu vom căuta a convinge pe d. Révoil de sinceritatea luptei nóstre, căci acésta nu'l privește pe d-sa; pe când însă d-sa ne a bănuit buna nóstră credință, noi am probat că raportul sĕu e *„perfid“*.

Când am respândit trista știre că monumentele țărei se batjocoresc și servesc de specule nedemne, credeam că printre cei cărora le stă in mână putința de a face bine, vom găsi sprijin, și se vor sili a pune frâu barbariilor neertate ce se comit cu monumentele istorice; dar in urmă am vĕzut că am fost înșelat, căci dĕnșiĭ cu îndărătnicie abuzéză de poziția lor sprijinind risipile și vandalismele pe care nici barbariĭ nu le au făcut în țara acésta.

De la începutul acestei campaniĭ s'a vĕzut câtă stăruință au pus amiciĭ vandalismelor ca să apere nenorocitul sistem de restaurări. Sforțările lor arată că-s neputincioși; și cu cât vor desfășura mai multă putere, nu vor reuși, căci mijlócele de care uzéză le trădéză scopul. Apă-

ţăm o cauză sfântă şi ori câte greutăţi am întimpina, nimic nu ne va împiedica de a apăra cu aceaşi căldură monumentele străbune. Vom duce înainte lupta adresându-ne opiniunei publice şi tari in convingerile nóstre sperăm că şi cei mai îndărătnici vor vedea şi dânşii: că nu cu rapórte „*à la Révoil*“ vor câştiga cauza; căci dreptatea cu noi este —şi nimeni nu ne o póte lua.

IX.

Judecând cu nepărtinire mişcarea întreprinsă de câţiva ţineri architecţi, ori cine 'şi ar zice: de ce atâta luptă şi atâta frământare pentru apărarea monumentelor istorice in starea de faţă, când nici turcii nici tătarii de altă dată, nu pradă, nici nu jefuesc ţara. Aşa e—s'au dus turcii, s'au dus tatarii; dar ele sunt mai de plâns astăzi ca ori când, căci ele es spoite şi schilodite din mâna restauratorilor —când au avut norocirea să scape de casmaua legendară a dărămătorilor. Cu restaurările de astăzi se şterg părţile caracteristice ale monumentului, se duc probele care ne arătau epoca şi chipul cum înţelegeau arta cei cari au creat clădirea. Distrugêndu-se clădirea se şterge o mărturie a timpului trecut, se aduce atingere istoriei artei şi figurei eroului pe care o admiram prin clădirea ce ne-a lăsat. De secole aceste monumente stau nemişcate purtând cu fală numele glorioşilor domni care le-au zidit, înfruntând vécuri de urgii şi vremuri rele, focuri şi cutremure, şi astăzi spre ruşinea ţărei, sub cuvânt de restaurare li se aduce cea mai mare batjocură, ştergând urmele unei arte naţionale şi numele ziditorilor lor.

Ele acoper remășițele iluștrilor domni ai țărei; respectul și buna credință trebuia să ne împiedice a le atinge sau a aduce vre o schimbare in felul cum și le a închipuit creatorul lor. Să ne încordăm puterile pentru a le păstra și întări; să le dăm starea lor primitivă uzând de tóte mijlócele pe care ni le procură știința modernă, și atunci când ele din mâna nóstră vor renaște în adevĕrata lor formă, să fim mândri că am redat artei comorile sale, și némului odórele străbune. A restaura un monument nu însemnéză a'l face mai frumos de cât era; ci al întări, a'i da vieață, a'l readuce în starea sa primitivă dându-i forma, culórea, și acésta numai in părțile unde lipsesc; étă sarcina restauratorului. De asemenea, a reproduce un monument in locul altuia vechiu este o falsificare adusă istoriei artei, căci nu 'i se póte reda chipul și caracterul sĕu adevĕrat; étă de ce trebue să se împiedice slăbiciunea unor muritor de a se atinge de monumentele țărei, ele trebuesc păstrate cu sfințenie, și numai după lungi cercetări, și după un studiu îndelungat să se întreprindă restaurarea lor. Numai astfel vom fi siguri că sacrificiile statului nu vor servi pentru a denatura monumentele mai rĕu de cât in timpii trecuți. Dar in starea de față, cu graba ce se pune pentru a se da bani numai, fără a se face studiele archeologice și istorice aprofundate ce cer asemenea lucrări, facem o greșală nertată, și vom avea regretul de a fi șters cu buretele multe din caracterele artei române. Dacă astăzi nu se vor lua măsuri serióse, deșteptarea va fi prea târziu. Atunci vom vedea că in dorința nóstră de înfrumusețări in loc de a face mai bine clădiri noi: cu mari cheltueli am stricat pe cele vechi—acestea sunt vandalisme.

Contra acestor barbarii s'au ridicat cu toții artiștii și prietinii monumentelor înfierând cu indignare pe batjocoritori.

La noi archeologi de profesiune sau amatori lipsesc. Puțini sunt cei cari pricep farmecul unei clădiri istorice, in cât nu trebue să ne mirăm când vedem că persóne înalte, ómeni intelegenți de altfel, stau indiferenți—când nu sprijină chér ei însu-și batjocorirea monumentelor; când sub ochii lor dispar părți interesante ale edificielor vechi sub cuvênt de restaurare.

Numai in deșteptarea publicului e mĕntuirea, numai când dênsul se va pătrunde de înalta cauză ce apărăm, când va pricepe interesul suvenirilor istorice, atunci monumentele vor avea o sórtă mai bună; căci dĕnsul cu putere va distruge mâna care atinge monumentele, ca și brațul care 'l apără.

Printre mĕsurile de îndreptare propuse e și legea pentru conservarea monumentelor istorice. De ani acéstă salutară lege zace prin secțiunile corpurilor legiuitóre, și nimeni nu se gândește a o vota de și ea ar pune frîu multor risipi; ér pe de altă parte se pun tóte stăruințele pentru acordarea de milióne, spre a face noui barbarii, ștergênd urmele unei arte naționale.

Óre banii țărei nu pot servi de cât la distrugerea suvenirilor istorice? De când Români vĕ lĕsați ca odórele străbune să fie schilodite, mormintele Domnilor profanate, și clădirile vechi batjocorite astăzi, mai rĕu ca in vremurile de restriște a națiunei române. De ce se schimbă și se șterg urmele unei arte naționale, ori cum ar fi ea?

Distrugerea și spoirea monumentelor sunt fapte de barbari; ér reclădirea lor e o cheltuélă zadarnică, căci le

lipsește pecetia adevĕrului, — ele sunt cel mult o plagiatură, fără interes pentru istoria artei.

Étă pentru ce îndemnăm cu stăruință să se vegheze pentru păstrarea monumentelor istorice, și pentru restaurarea in adevĕrata lor formă.

VERIFICAT 1937

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

VERIFICAT 1937

VERIFICAT
2017